अब के गरौं? यस योगीले छल गरेर वाचा–बन्धन गराई माग्यो। नदिए वाचा हारिन्छ। जे भए पनि वाचा हार्नु अनुचित हो–यस्तो तर्क गरेर कोठामा थुनिराखेका जालन्धर रूप विष्णुलाई बाहिर ल्याई योगीको जिम्मा लगाइदिइन्। यसरी विष्णुलाई साथमा लिएर योगी बाहिर निस्की अन्तर्धान भइ कैलास पुगेर शिवजीलाई सारा कुरा सुनाए। यता विष्णु बाहिर आएपछि मनमा तर्कना गर्नलागे–म वृन्दाको सत्य डगाउन आएको, उसैले छली यतिका दिनसम्म थुनेर राखी, महादेवले के भन्नुभयो होला इत्यादि चिन्तन गर्दै गरुडमा चढेर कैलास पुग्दा भए। विष्णु कैलास जाँदा गरुड़ उडेको चर्को शब्दले जालन्धर मूर्च्छाबाट जागेर केको शब्द हो भनी विचार गर्दा विष्णुले कैलासको चर्चा गरिरहँदा रहेछन्, अतः पार्वतीलाई छल्न कठिनमात्र होइन कि असम्भव रहेछ, अब यहाँ नबसौं, घरै जाऊँ भनेर जालन्धर आफ्नू घर गयो। उता विष्णु महादेवको सामुन्ने गएर प्रणाम गरी एकातिर उभिइरहे। विष्णुतिर हेरेर महादेवले आज्ञा भयो–'हे विष्णु! तिमी वृन्दाको सत्य डगाउन गएका यतिका दिनसम्म त्यहाँ के गरिरह्यौ? आफ्नू काम अर्थात् उसको सत्य डगाउन सक्यौ कि सकेनौ?' महादेवको यस्ता वचन सुनी विष्णु बिन्ती गर्दछन्! हे शम्भो! हजुरको आज्ञाले म गएँ, तर वृन्दाले छली म फर्केर नआएसम्म कोठामै बसिरहनु भनी प्रतिज्ञा गराई मलाई थुनेर आफू बाहिर निस्की। ऊ आउली भनेर बस्ता–बस्ता कैयौं दिन

बिते। वाचा हारेको र प्रतिज्ञा गरेको हुनाले त्यहाँबाट निस्कन नसकेर बसिरहेको थिएँ, पछि यौटा योगीको साथ लगाई छाडिदिई र हजूरको दर्शन गर्न हाजिर भएँ। विष्णुको यस्ता वचन सुनी महादेवले ब्रह्मा, इन्द्र आदि तेत्तिसकोटि देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नन्दी-भृङ्गी, चतुःषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, पिशाच राक्षस सबै जम्मा गरी आज्ञा भयो–हे देवता हो! तिमीहरू गएर पापिष्ट जालन्धरलाई मारेर आओ।' यति शिवजीको वचन सुनी देवताहरू 'हवस्' भनी तयार भए। अनि शिवजीले नारद मुनिलाई डाकी–हे मुने! तिमी गएर जालन्धरलाई–'तिमीसित लडाइँ गर्न समस्त देवताहरू आउन लागेका छन्। तिमी संग्रामको तयारी गर' भनि देऊ। शिवजीको आज्ञा अनुसार नारदजी तत्काल जालन्धरको घर जाँदा भए।

हे मुने! उता जब कैलासबाट जालन्धर आफ्नू घर गयो। तब वृन्दाले स्वामी आएको देखेर पाऊ धुवाई भित्र लगेर बसेपछि सोधिन्–'हे स्वामी! पार्वतीलाई छल्न जानु भएको के कसो भयो?' अनि जालन्धर भन्दछन्–हे प्रिये! त्यस विषयमा विस्तारले भन्दछु, सुन–म महादेवको भेष धारण गरी कैलास पुग्दा पार्वतीले देखिन् र सुवर्णको कमण्डलुले मेरो खुट्टा धुन आइन्। त्यसै वेला मैले देखें, ती भन्दा सुन्दरी स्त्री तीनै लोकमा हुनु असम्भव छ। अतः तिनको अनिन्द्य रूप देख्नासाथ मेरो होश हराई मूर्च्छा परेर भूमिमा ढलेको थिएँ। पछि चेत आयो र उठेर हेर्दा पार्वती कता

गइन् केही जान्न सकिन र घर फर्केर आएँ। त्यति आफ्ना स्वामीको वचन सुनी वृन्दा भन्दछिन्–हे स्वामी! तपाईं यहाँबाट हिंडेपछि विष्णुले तपाईंको रूप धारण गरी मलाई छल्न आएका थिए, तर मैले चिन्हेर निकै दिनसम्म कोठामा थुनिराखेकी थिएँ। पछि यौटा अनौठो भिक्षुक आएर माग्दा विष्णुलाई दिई पठाएँ। यति स्त्रीको वचन सुनी जालन्धर रिसाई–हे प्रिये! त्यस्तो हो भने म पार्वतीलाई नछली छाड्दिन। फेरि जान्छु भन्दै जालन्धर घरबाट निस्कनु र शिवजीको आज्ञाले गएका नारद मुनि टुप्लुक्क पुग्नु एकसाथ भयो। अनि नारदजीले सोधे–'हे जालन्धर! तिमी कहाँ जान हिंडेका? उसले भन्यो–'म भिक्षा माग्न हिंडेको हुँ।' तब नारदजीले फेरि भने–हे जालन्धर! मिथ्या कुरा किन भनिरहेका छौ? तिमी जानलागेको मैले जानिसकें; पार्वतीलाई छल्न हिंडेका हौ। सुन–तिमीसित लडाइँ गर्न ब्रह्मादि सकल देवताहरू आउन तयार भइ खबर दिन मलाई पठाएका हुन्। अब तिमी अन्त कतैतिर जान पट्टि नलागेर आफ्ना फौज र शस्त्रास्त्र लिई संग्रामको तयारी गर। यति नारदजीको कुरा सुनी 'त्यसो भए धरै फर्कन्छु' भनी आफ्नी पत्नीलाई नारदसित भएका सबै कुरा बुझाई–'अब म संग्राममा जान्छु, तिमी घरको सम्भार गरे' भनी हातमा त्रिशूल लिएर आफ्ना समस्त सेना जम्मा गरी देवताहरूसित लडाइँ गर्न कैलासतर्फ गयो। नारदजीले कैलास पुगी जालन्धरसित भएको सारा कुरा शिवजीलाई बिन्ती चढाए। त्यसपछि महादेवले

ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्र, यम आदि सकल देवतालाई युद्ध गर्न जाओ भनी आज्ञा दिनु भयो। महादेवको आज्ञा पाउनासाथ समस्त देवताहरू नाना तरहका बाजा बजाई सिंहनाद गर्दै, प्रलयकालको मेघ झैं गर्जन्दै कैलासबाट हिंडे। बाटोमा दुवै तर्फका सेनाको जम्काभेट भएर भयंकर संग्राम आरम्भ भयो। देवताहरूले बेसरी चिच्याई अनेकानेक शस्त्रास्त्र प्रहार गरे। तर तिनको प्रहारले जालन्धरलाई केही हानि गर्न सकेन। आफूले प्रहार गरेका शस्त्र-अस्त्रले शत्रुको केहि हानि गर्न नसकेको देखेर देवताहरू मनमा दिक्क मानी आफाफ्ना शस्त्रास्त्र झिकी चुपचाप भए। तब वैकुण्ठनाथ विष्णु रिसाई पाञ्चजन्य शंख बजाई कौमोदकी गदा प्रहार गरे। त्यस गदाले जालन्धरलाई छुँदै छोएन। अनि देवराज इन्द्र रिसाई वज्र प्रहार गरे। त्यसले पनि केही गर्न सकेन। जालन्धरले नटेरी तृण-समान मानेर चुप लागिरह्यो। त्यति हुँदा पनि देवताहरूले शस्त्र प्रहार गर्न छाडेका थिएनन्। आखीरमा विष्णु भगवानले अब यस्तो चालले केही हुन सक्तैन भनी महादेवकहाँ गएर–हे जगदीश्वर! हामीले जालन्धरलाई मार्न सकेनौं। तपाईं बिना त्यसलाई मार्न अरुको शक्ति पनि छैन। अब तपाईंले नै संग्राममा जानु पर्‍यो। यति विष्णुका वचन सुनी महादेव आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे विष्णु! जालन्धरकी स्त्री वृन्दाको पतिव्रता धर्मले गर्दा जालन्धरलाई कसैले पनि मार्न सक्तैन। अतः तिमी आफ्नो मायाले छोपी जालन्धरको रूप धारण गरी अन्तःपुरमा गएर वृन्दाको

पतिव्रताधर्म नष्ट गराऊ। म गएर त्यस पापिष्ठलाई मार्दछु। यति शिवजीको आज्ञा सुनी विष्णु त्यहाँबाट बिदा भइ तुरुन्त जालन्धरको रूप धारण गरेर बायाँ हातमा त्रिशूल र दाहिने हातमा डमरु बजाई आफ्नू मायाले छोपी अन्तःपुरमा जालन्धरको घर पुगे। भेषधारी जालन्धर आएको देखी वृन्दाले हात-पाउ धोएर कोठामा लगेर आसनमा बसालेर सोधिन्-हे स्वामी! महादेवसित युद्ध गर्न जानुभएको के गरेर आउनु भयो? त्यति सुनेर भेषधारी विष्णु आज्ञा गर्दछन्-हे प्रिये! महादेवसितको युद्धमा थकाइ मारूँ र विश्राम गर्न आएको छु। भोक लागिरहेछ केही खानेकुरा ल्याऊ। त्यति सुन्नासाथ वृन्दाले चौरासी व्यंजन तयार पारी भोजन गराइन्। अनि रात परेपछि वृन्दासँग अनेक तरहका वार्तालाप गरेर त्यसको पतिव्रता-धर्म नष्ट पारिदिए। रात बितेपछि जालन्धरको रूप छाडी आफ्नो स्वरूप चार बाहुमा शंख, चक्र, गदा, पद्म धारण गरी दर्शन दिए। त्यो देखेर वृन्दा रिसाई-हे पापिष्ठ विष्णु! तिमीले कपट गरेर मेरो पतिव्रता धर्म नष्ट गरिदियौ भनिन्। अनि विष्णु आज्ञा गर्नुहुन्छ-हे वृन्दा! जालन्धरलाई शिवजीले हिजै मारिसके। अब तिमीले म वैकुण्ठको अधिपति भएको नारायण जस्तोलाई स्वामी पाएपछि तिमीलाई केको चिन्ता? तिमी पत्याउन्नौ भने एक छिनमा समाचार पाउली भनी नाना तरहसित वृन्दालाई बुझाउँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां वृन्दापतिव्रताधर्महरणंनाम सप्तदशोऽध्यायः॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि महादेवले विष्णुलाई बिदा दिई जालन्धरसित युद्ध गर्न लाग्नुभयो। महादेव र जालन्धरको भयंकर संग्राम भयो। वृन्दाको पतिव्रता धर्म विष्णुले हरण गरिसकेका हुनाले जालन्धर शक्ति क्षीण भई महादेवसित युद्ध गर्न नसकी आकाशमा गएर माया-युद्ध गर्न लाग्यो। महादेव पनि आकाशमै गएर युद्ध गर्न लाग्नुभयो। त्यसपछि जालन्धरको शक्ति क्षीण भएको जानी विष्णुले वृन्दाको सत्य डगाइसके छन् भन्ने ठानी तेजिलो त्रिशूल लिई तीनै नेत्रबाट अग्निको ज्वाला निकाली क्रोधपूर्वक जालन्धरको छातीमा प्रहार गर्नुभयो। त्यस त्रिशूलको चोटले जालन्धर मरी

महादेवले जालन्धरलाई मार्नुभएको

अन्तःपुरको चोकमा ठूलो शब्द गरेर पछारियो। त्यो चर्को शब्द सुनी वृन्दाले केको शब्द हो भनी हेर्न

जाँदा आफ्नै स्वामी जालन्धर मरेको देखी अनेक प्रकारले विलाप गर्दै रुन लागिन्–'हे स्वामी! मलाई यस्तो अवस्थामा एक्ली पारेर कहाँ जानुभयो? पापिष्ट विष्णुले छल गर्दा तपाईंको यो गति भयो र मेरो यो अवस्था भयो। तपाईं विना म प्राण राख्न सक्तिन। तपाईं जहाँ जानुभयो म पनि उहीं जान्छु' भन्दै केश फिंजाई विष्णुको मुखमा हेरेर भन्न लागिन्–हे पापिष्ट विष्णु! तिमीले छली मेरो पतिव्रता धर्म नष्ट गरिदिनाले मेरा स्वामीको यो गति भयो। अब म तिमीलाई

वृन्दाले आफ्नू स्वामी जालन्धरमरेको देखेर विष्णुलाई श्राप दिएकी

श्राप दिन्छु–झार हुनुपरोस १, घाँस हुनु परोस २, कल्पवृक्ष भएर रहनु परोस् ३, ढुङ्गा भएर रहनु परोस् ४। यति चार थोक श्राप दिएँ भनी आफ्ना स्वामीसित सती गई वृन्दाले देह त्यागिन्।

हे अगस्त्य मुनि! पतिव्रताको श्राप विष्णुलाई लाग्यो र झार हुनुपरोस भनेकोमा 'तुलसी' भएर रहनु पऱ्यो।

घाँस हुनु परोस् भनेकोमा 'कुश' भएर रहनु पऱ्यो। कल्पवृक्ष हुनु परोस भनेकोमा 'पीपल' भएर रहनु पऱ्यो। ढुंगा हुनु परोस् भनेकोमा 'शालिग्राम' भएर रहनु पऱ्यो। तुलसी, कुश, पीपल र शालिग्राम नारायण रूप हुन् भनेर सबैले पूजा गरेको कारण यही हो। हे मुने! पतिव्रता धर्म भनेको ठूलो धर्म हो। त्यसपछि वृन्दाको श्राप मोक्ष गर्न जान्छु भनी विष्णु भगवान् तुलसी, कुश, पीपल र शालिग्राम भएर रहनु भयो। विष्णु भगवान गएपछि शिवजी साँढेमा चढी सकल देवता अघि-पछि लगाई अनेक खुसीका बाजा बजाई, अप्सराले नाची, गन्धर्वले गाना गरी, पुष्प-वृष्टि गर्दै कैलासमा प्रवेश गर्नुभयो। अनि प्रमथगण सहित शिव-शक्ति रूपले रहनु भयो। त्यसपछि सबै देवताहरू महादेवसित विदा मागेर आफाफ्ना आश्रममा गई आनन्दपूर्वक रहन लागे।

हे अगस्त्य मुनि! अब पातालका कुरा कहन्छु, तिमी ध्यानपूर्वक सुन–पार्वतीको आज्ञाले अश्वत्थामा ऋषि सप्त पातालको मूल रसातलमा पुगे। कस्तो पाताल भने–सूर्यको प्रकाश झैं प्रकाशमान भएको, अनेक प्रकारका रत्नहरू जडेर बनाइएको सुवर्णको पुरीमा असंख्य सम्पत्ति भएका शेषनाग, तक्षकनाग, कर्कोटकनाग, पद्मनाग, शंखनाग, कुलिकनाग र वरुणनाग बसेका र नागिनीहरू पनि हीरा-मोती, मणि-माणिक्य आदिका गहना एवं उत्तम वस्त्रालंकार पहिरी

उभन्दा उ राम्री, उभन्दा उ राम्री भएर बसेका त्यस्तो स्थानमा पुगेपछि अश्वत्थामाले–हे शेषनाग! पार्वतीको आज्ञाले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गराई जो दुःखी छन्, जो दरिद्र छन्, तिनको उद्धार गर्न आएको हुँ। यहाँ कोही दुःखी छन् कि? भनी सोधे। अश्वत्थामाको वचन सुनी शेषनागले भने–हे ऋषे! यहाँ उस्ता दुःखी र दरिद्री कोही पनि छैनन्। त्यहाँ वनको नगीचै शंखचूडनाग, रत्नचूड़नाग, कृपादत्तनाग र धार्तराष्ट्रनागको घर छ। तिनका स्त्रीहरू साह्रै कष्टमा छन्। त्यहीं गएर सुध्याऊ यति शेषनागले भनेपछि अश्वत्थामा तिनै नागिनीकहाँ गए। शंखचूड़नागकी स्त्री हीरावती, रत्नचूड़नागकी स्त्री रत्नावती र कृपादत्तनागकी स्त्री मृगावती एवं धार्तराष्ट्रनागकी स्त्री मदनावती। यति नाग–नागिनी परस्पर अनन्य प्रीतिले बस्दा दैव–संयोगले दुःख पाई घरमा बस्न नसकी ती चारै जना नागहरू परदेश गए। अनि नागिनीहरू पति परदेश गएपछि चारै जनाले सल्लाह गरी घर छाडेर वनमा बसी दुःखका दिन बिताउन लागे। ती नागिनीहरू दुःखमा परे पनि महासत्यवादी थिए। नागहरू परदेश लागेको बाह्र वर्ष बित्दा पनि नागहरूले नागिनीहरूको र नागिनीहरूले नागहरूको केही समाचार पाउन सकेनन्। अश्वत्थामा ऋषि त्यस्ता दुःखका सिन्धुमा डुबिरहेका ती नागिनीहरूलाई हपार्दै पुगे। ती नागिनीहरूले सुनेर को हपार्दछ भनी गुफाबाट निस्केर हेरे। अनि अश्वत्थामा

ऋषिलाई देखेर सोधे–'हे अश्वत्थामा ऋषि! आज हामी पापिनी, दुःखिनीका घर के कामले आउनुभयो?' तब अश्वत्थामा भन्दछन्–'हे नागिनी हो! पार्वतीको आज्ञाले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गराई जो दुःखी छन्, जो दरिद्र छन्, जसका पुरुष छैनन्, जो सन्तानहीन छन् तिनको उद्धार गर्न आएको हुँ।' यति अश्वत्थामाको वचन सुनी नागिनीहरूले मनमा आनन्द मानी–हे ऋषीश्वर! हामी दुःखी पनि छौं, दरिद्र पनि छौं, पापी पनि छौं, हाम्रा सन्तान पनि छैनन्, पुरुष पनि छैनन्। अतः हामीलाई त्यो व्रत अवश्य गराउनु हवस् भनी नागहरू परदेश गएको र आफूले दुःख पाएको सबै विस्तार गरिसकी आदरपूर्वक आसनमा बसाले। अनि अश्वत्थामा भन्दछन्–हे नागिनी हो! ध्यानपूर्वक सुन–सत्ययुगमा हिमालय पर्वतकी पुत्री पार्वतीले श्री महादेव स्वामी पाउन भनी श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरेको विधि भन्दछु–पौषशुक्ल पूर्णिमादेखि हात-गोड़ाका नङ काटेर स्नान गरी पवित्र भई, एकभक्त रही, एकचित्त गरी मेरो फलानु कामना सिद्ध हवस् भनी नित्य मध्यान्ह कालमा श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गर्नू र उनैको कथा सुन्नू। माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन १०८ रोटी, १०८ अक्षता, १०८ वेलीपुष्प, १०८ यज्ञसूत्र, १०८ पान, १०८ कुड्का सुपारी, जौ, तिल, फल-फूल आदि सबै एकसय आठ सगुन समेत नाना उपचार तयार पारेर आर्सीमा ॐकार लेखी गंगाजलले स्नान

गराउनू र श्रीखण्ड, रक्तचन्दन, सिन्दूर, अबीर पुष्पमाला चढाई धूप-दीप, नैवेद्य, वस्त्र भेटी अर्पण गर्नू। यसरी पूजा सकेर अर्घ्यदिनू। अनि प्रसाद झिकेर अष्टोत्तरसयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ पुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुन समेत आफ्ना पुरुषलाई दिनू, पुरुष नभए छोरालाई र छोरा नभए मीत छोरालाई तथा मीतछोरा पनि नभए मेरो फलानु कामना पूर्ण हवस् भनेर गंगामा बगाउनु र सय रोटी आफूले फलाहार गर्नू, अनि रात्रिमा जाग्राम बस्नू। यति गरेपछि तिमीहरूको दुःख नाश होला। यसमा अन्यथा नमाने। यति अश्वत्थामाले भनेको सुनी नागिनीहरू खुसी भई भन्नलागे–हे अश्वत्थामा ऋषि! हामी स्त्री जातलाई त्यस्तो ज्ञान कहाँबाट प्राप्त हुनु! तपाईं बसेर हामी अभागिनीहरूको, त्यो व्रत गराई उद्धार गरिदिनु हवस्। यति भनी ऋषिलाई सम्मानपूर्वक घर लगेर बसाइराखे।

त्यसपछि पौषशुक्ल पूर्णिमा आयो र विधिपूर्वक व्रत आरम्भ गराई महीना दिन पुगेपछि माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन समस्त सामग्री तयार गराई स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गराए। पूजा सकिएपछि अश्वत्थामा ऋषिले भने–हे नागिनी हो! अब अर्घ्य दिई जप-पाठ, ध्यान, स्तुति गर। अनि नागिनीहरूले स्तुति गरेर अंजलि जोरी–हे ईश्वरी! हामी दुखियाहरूको पूजाले प्रसन्न भई यो दुःखको समुद्रबाट पार लगाउनु हवस् भनेर स्तुति गर्दागर्दै पूर्व दिशाबाट हजार सूर्यको जस्तै

तेज भएकी श्री स्वस्थानी परमेश्वरी प्रकट भएर दर्शन दिई–'हे नागिनी हो! तिमीहरूको श्रद्धा-भक्तिले म प्रसन्न भएँ, वरदान माग' भन्नुभयो। अनि ती नागिनीहरूले बिन्ती गरे–हे ईश्वरी! हामी दुःखिनीहरूको दुःखहरण हवस्। हाम्रा स्वामीहरू चाँडै आइपुगुन् भनी मागे, अनि ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। त्यसपछि प्रसाद झिक्न लाग्दा श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले परदेशबाट नागहरू आइपुगे र नागिनीहरूले मनमा आनन्द मानी धन्य-धन्य, स्वस्थानी परमेश्वरी! भनी प्रसाद झिकेर आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ बेलीपुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुन समेत आफाफ्ना पतिलाई दिएर दण्डवत् प्रणाम गरे। अनि अश्वत्थामा ऋषिलाई भोजन गराई दक्षिणा दिई बिदा गरे। त्यसै दिनदेखि ती नाग-नागिनीहरू असंख्य सम्पत्ति पाएर आनन्दले रहँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां नागिनीव्रतकरणंनाम अष्टादशोऽध्यायः।।१८।।

✡

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! तिमी ध्यानपूर्वक सुन। यति पातालका कुरा सुनाएँ। अब मर्त्यमण्डलको कुरा भन्दछु। पूर्वकालमा मर्त्यमण्डलको दक्षिणभागमा ब्रह्मपुर नामको यौटा नगर थियो। त्यहाँका कर्मिष्ठ ब्राह्मणहरू प्रशस्त सम्पत्ति पाई वेद–पुराणादि शास्त्र अध्ययन गरेर आफाप्ना धर्म–कर्मको पालन गरेर बसेका थिए। त्यहीं यौटा शिवभट्ट नामका अत्यन्त दीन–दरिद्र ब्राह्मण थिए। गरीब भए पनि तिनी लोभ, मोह त्यागेका र आफ्नू सत्कर्मको पालन गर्दथे। तिनकी सती नामकी ब्राह्मणी थिइन्। ती विप्र दम्पती अनन्य प्रीतिले बसेका थिए। घरमा धन–सम्पत्ति नहुनाले निकै कष्ट पाए र एक दिन शिवभट्टले आफ्नी पत्नीसित भने–हे प्रिये! हाम्रो घरमा सम्पति छैन। त्यसै हुनाले बराबर कष्ट भोगिरहेका छौं। अब सम्पत्ति प्राप्त गर्न सिद्धि गणेशको सेवा गरौं भन्ने सल्लाह गरी दुवै पति–पत्नी आठ–आठ दिनको मंगलवार बिहानै उठी कष्टपूर्वक सिद्धि गणेशको सेवा गर्न लागे। यही क्रमले निकै दिन बितेपछि सिद्धि गणेश प्रसन्न भई दर्शन दिए र–'हे शिवभट्ट ब्राह्मण! हे सती ब्राह्मणी! तिमी दुवैको सेवाले म प्रसन्न भएँ। जे इच्छा छ सो वरदान

माग' भने र शिवभट्टले सिद्धि गणेशलाई दण्डवत् प्रणाम गरी अंजलि जोरेर–हे गणनाथ! अरु के वर मागौं! पूर्वजन्ममा नकमाएको हुनाले यस जन्ममा दरिद्र भएर कष्ट भोगिरहेछौं, अब सम्पत्ति पाउने इच्छाले हजुरको सेवा गरेका हौं। सम्पत्ति दिई कष्ट निवारण गरिदिनु हवस् भनी बिन्ती चढाए। अनि सिद्धि विनायकले आज्ञा भयो–'हे शिवभट्ट! आजको आठ दिनमा मंगलवार बिहानै आई मेरो पूजा गर्नू। उसै वेला मेरो मुखेंजी जो देखौला त्यो घर लगी तसलामा राखी माथिबाट तसलैले छोपिदिनू। चार दिनपछि छोपेको तसला झिकी हेर्नु, सुन होइरहला। अनि सम्पत्ति पाई सुखी हुनेछौ। तिमीलाई सम्पत्ति हुने वरदान दिएँ। अब आफ्नू घर जाऊ।' यति गणेशजीको वचन सुनी शिवभट्ट ब्राह्मण र सती ब्राह्मणीले सिद्धि विनायकलाई दण्डवत् प्रणाम गरे। अनि विनायक अन्तर्धान भएपछि उनीहरू घर फर्केर आए। आठ दिन बित्यो र मंगलवार बिहानै पूजा सामग्री लिएर ती विप्र दम्पती सिद्धिविनायको मन्दिरमा गए र उनको अगाड़ि यौटा लड्डू देखे। अनि दुवै पति-पत्नीले नित्य जस्तै विनायकको पूजा गरे र त्यो लड्डू घर लगी तसलामा राखी माथिबाट तसलैले छोपीदिए। चार दिनपछि छोपेको तसला झिकी हेर्दा सुनको लड्डू भइरहेको देखी प्रसन्न भएर सुरक्षित

शिवभट्ट ब्राह्मण र सती ब्राह्मणीलाई सिद्धि विनायकले वरदान दिनुभएको

राखे। उसै दिनदेखि शिवभट्ट ब्राह्मण असंख्य सम्पत्ति पाई सुखी भए। दस घर डुली भिक्षा मागेर खाने शिवभट्टले सम्पत्ति पाएपछि एक दिन आफ्नी स्त्रीसित भने–हे सती! पूर्वजन्ममा दान–धर्म गर्न नसकेकोले यस जन्ममा कष्ट भोग्यौं। अब सिद्धिविनायकको कृपाले सम्पत्ति भयो। अब यस जन्ममा दान–धर्म नगरे अर्को जन्ममा फेरि दरिद्र भई कष्ट पाउने छौं। अतः दान–धर्म गरौं भनी दुवै पति–पत्नी गंगास्नान गरी हरि–हरको पूजा गरेर सुवर्णादि अनेक द्रव्य दान गरी घर आउँथे। त्यसरी दान–धर्म गर्नाले शिवभट्ट ब्राह्मणको सम्पति झन् बढ्दै गयो। त्यो देखेर एक दिन शिवभट्टले आफ्नी पत्नीसित भने 'हे स्त्री! सम्पति मात्र भएर के गर्ने हामी वृद्ध भयौं। हाम्रा सन्तान छैनन्; अतः यो सम्पतिको रक्षा को गरिदेला? अतः संतानको निम्ति

स्वस्थानी व्रत कथा

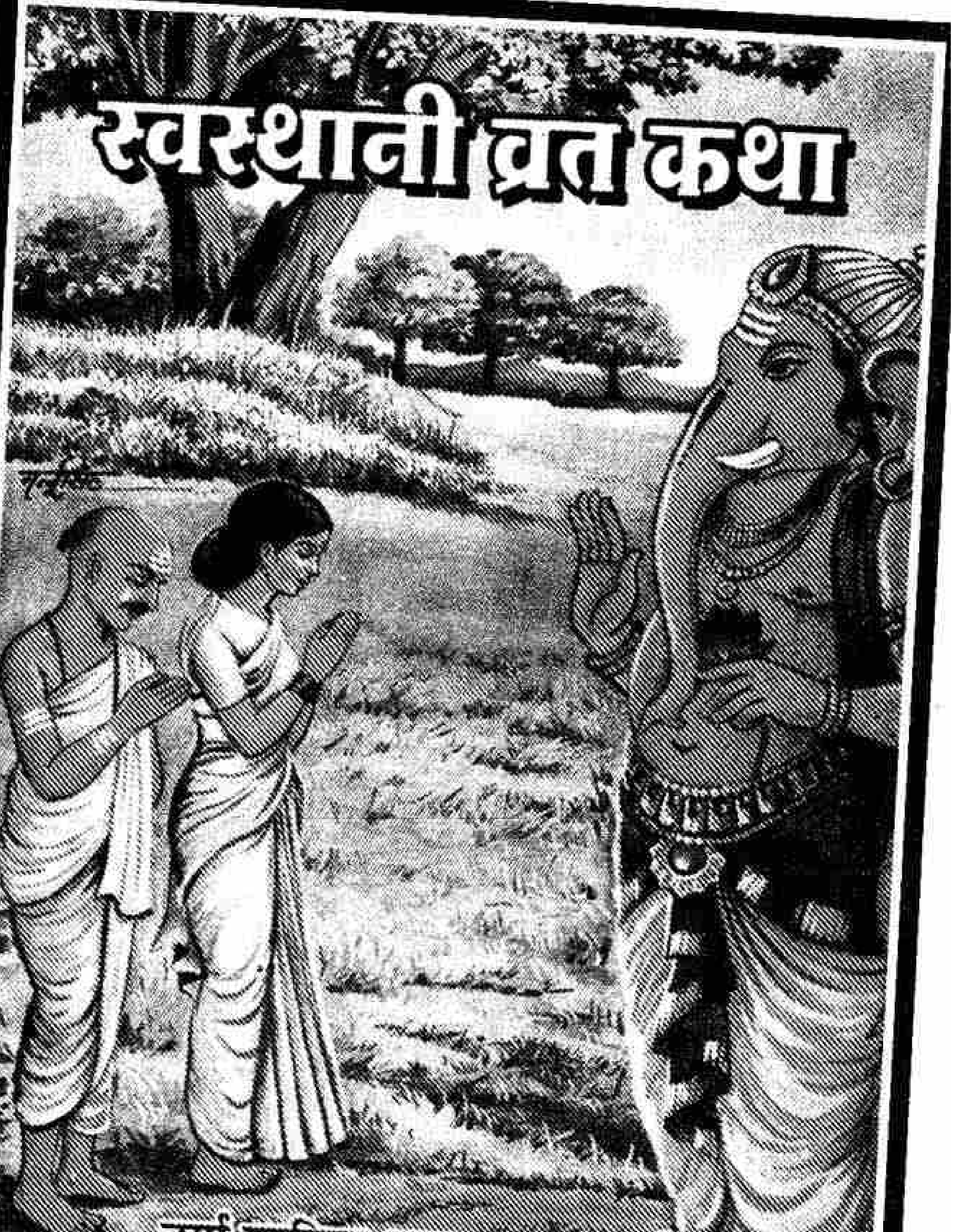

दुर्गा साहित्य भण्डार, वाराणसी

गर्न लाग्दा यौटी गाई आएर हेरिरहिन्। अनि शिवभट्टले विनायकको पूजा सकेर गाईको पनि पूजा गरे। तब गाईले गोब्याइन् र शिवभट्टले गोबर भूमिमा खस्न नपाउँदै हातमा थापेर विनायकलाई दण्डवत् प्रणाम गरी सानन्द घर आए। अनि गोबर तसलामा राखी माथिबाट तसलैले छोपिदिए। चार दिन भयो र माथिको तसला झिकी हेर्दा कन्या उत्पन्न भइरहेकी देखे। कस्ती कन्या भने–मध्यान्हकालका सूर्य जस्तै तेज भएकी, पूर्णचन्द्र जस्तै मुख–मण्डल भएकी, वासुकीनाग झैं हात–पाउ र बाधको जस्तै कम्मर भएकी, सावित्रीका जस्तै पैताला भएकी त्यस्ती परमसुन्दरी कन्या देखेर शिवभट्ट र सती अन्यन्त हर्षित भई तसलाबाट झिकेर निदान गरी (राम्रो सुरक्षा गरी) पाले। त्यस बालिकालाई खान दूध भएन र फेरि सिद्धिविनायकको मन्दिरमा गई पूजा गरे। अनि गणनाथ प्रसन्न भई–हे शिवभट्ट ब्राह्मण, हे सती ब्राह्मणी! के भन्ने इच्छा छ भन, यस्तो आज्ञा भएको सुनी शिवभट्ट विन्ति गर्दछन्–हे गणनाथ! हजुरको कृपाले संतान पाएँ, तर त्यस बालिकालाई खान दूध भएन, त्यही बिन्ति गर्न आएको हुँ। यति सुनेर त्यस बालिकालाई दूध दिएँ, जाऊ भनेर विनायक अन्तर्धान हुनुभयो। अनि सतीले आफ्ना स्तन निचोरी हेर्दा दूध आयो र त्यस बालिकालाई खान दिई बढाइन्।

जस्तै सीताजी उत्पन्न हुँदा राजा जनकलाई आनन्द भएथ्यो, त्यस्तै ती बालिका उत्पन्न हुनाले शिवभट्ट र सतीलाई आनन्द भयो। त्यसपछि योग्य ब्राह्मणाहरू डाकी नामकरण संस्कार गराए। ती ब्राह्मणहरूले भने– हे शिवभट्ट! गाईको गोबरबाट उत्पन्न भएकी हुनाले यी बालिकाको नाम 'गोमा' भयो र यी बालिका भाग्यमानी हुनेछन्। सम्पूर्ण लोकले सम्मान गर्नेछन्। यति ब्राह्मणहरूले भविष्यवाणी गरेपछि शिवभट्टले यथेष्ट भोजन र दक्षिणा दिई बिदा गरे। आगन्तुक सबै ब्राह्मणहरू आफाफ्ना आश्रममा गए। त्यसपछि ती गोमा नामकी कन्या शुक्लपक्षका चन्द्रमा झैं प्रतिदिन बढेर पाँच वर्षकी भइन्। अनि शिवभट्ट ब्राह्मण र सती ब्राह्मणीले एक दिन कन्यालाई भने–'हे पुत्री! हामी गंगास्नान गरेर आउँछौं तिमी पूजाको निम्ति अक्षता केलाइराखे भनी अह्राएर दुवै दम्पति नित्य गंगास्नान गरेर हरि–हरको पूजा गरी सुवर्णादि नाना द्रव्य दान गरेर आउँथे। त्यही क्रमले दान गर्दा–गर्दा अमरावती थर्क्यो र देवराज डराई समस्त देवता साथमा लिई कैलासमा श्री महादेवकहाँ गएर बिन्ती गरे– हे ईश्वर! मर्त्यमण्डलको दक्षिणभागमा यौटा ब्रह्मपुर भन्ने नगर छ। त्यहाँ शिवभट्ट नामका ब्राह्मण र सती नामकी तिनकी पतिव्रता स्त्री छन्। ती दुवै स्त्री–पुरुषले हुजुरका पुत्र सिद्धिविनायकको सेवा गरेर विनायक खुसी भई असंख्य सम्पति दिए। ती शिवभट्टले सम्पति पाएपछि नित्य गंगास्नान गरेर हरि–हरको पूजा गरी

सुवर्णादि नाना द्रव्य दान गर्नाले अमरावती थर्कियो। हे शम्भो! म अरु पनि बिन्ति गर्दछु–ती शिवभट्टले सम्पति पाएपछि सन्तान भएनन् भनी फेरि विनायकको सेवा गरे। तब गणेशजी खुसी भएर सकल लक्षणले युक्त परम सुन्दरी यौटी कन्या पनि वरदान दिए। हे प्रभो! हामीहरूको रक्षा गरि बक्सियोस्। हजुरले रक्षा नगरे अमरावतीबाट मैले च्युत हुनु पर्नेछ।

यति इन्द्रको प्रार्थना सुनी महादेव आज्ञा गर्नु हुन्छ– हे देवेन्द्र! नडराऊ, म रक्षा गर्नेछु। अब अमरावती जाऊ। शिवजीको आज्ञा सुनी दण्डवत् प्रणाम गरी सुरराज अमरावती फर्के। त्यसपछि महादेवले भिक्षुक रूप धारण गरी देवताको रक्षाका निमित्त जटाको मुकुट बनाई, बायाँ हातमा त्रिशूल र दाहिना हातमा डमरू लिई भस्मलेपन गरी शिवभट्ट ब्राह्मणको घर पुगी भिक्षा माग्नुभयो। गोमा आफ्ना पिताको पूजा-का लागि अक्षता केलाई रहेकी थिइन्। निकै बेरपछि– हे भिक्षुक! मेरा माता-पिता गंगास्नान गर्न गएका छन्, म अक्षता केलाउँदै छु, एकै छिन पर्ख, भिक्षा दिने अरु कोही छैनन्। यति भनेर पर्खाइराखिन्। अनि अक्षता केलाइसकेर भिक्षा लिई भिक्षुकरूप श्री महादेवछेउ आई–हे भिक्षुक! मेरा माता-पिता घरमा छैनन्, म अक्षता केलाउँदै थिएँ, त्यसै कारण विलम्ब भयो, दुःख नमान, भिक्षा लेऊ, भनिन्। गोमाको यति कुरा सुनी भिक्षुकरूप महादेव भन्नुहुन्छ–'हे ब्राह्मणी! यतिका बेर पर्खाई अब भिक्षा दिन आइस्। म त्यो भिक्षा

लिन्न। दिने भए तेरा पिताको पूजा गर्न केलाइराखेको अक्षता दे।' यति भिक्षुकरूप महादेवको वचन सुनी

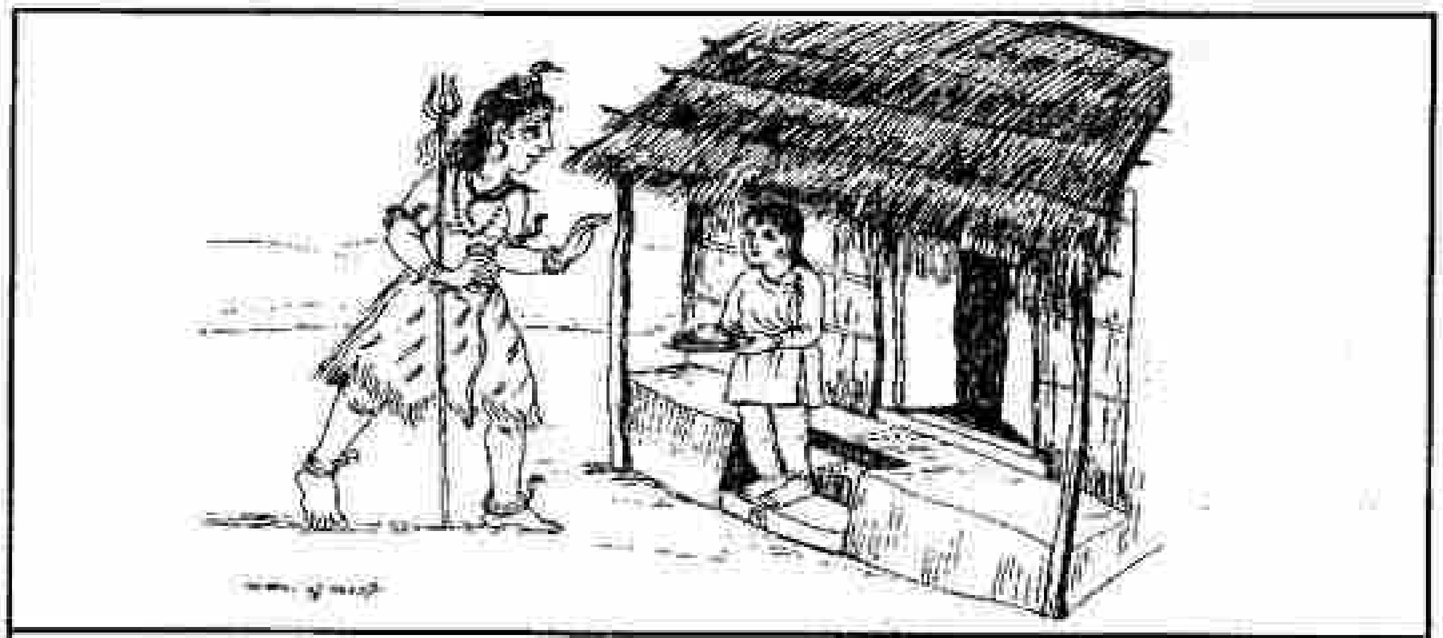

भिक्षुकरूप श्रीमहादेवले गोमालाई श्राप दिनुभएको

गोमाले–लिने भए भिक्षा लेऊ, नलिने भए अक्षता त दिने होइन, भनिन्। गोमाको त्यस्तो वचन सुनेर रिसाएका महादेवले–हे पापिष्ट ब्राह्मणी! तैंले अहंकार गरेर मलाई भिक्षा दिइनस्, अतःतँलाई श्राप दिन्छु–तँ सात वर्षकी हुँदा सत्तरी वर्षको बूढोसित विवाह होस्। फेरि तेरा माता-पिताले महाकष्ट सही सिद्धिविनायकको सेवा गरेर पाएको सबै सम्पत्ति पनि नाश होस्। फेरि तँलाई पनि अनेक दुःख आइपरुन्। फेरि तेरा माता-पिता पनि चाँडे नै मरिजाउन्। यति चार थोक तँलाई श्राप दिएँ। यति भनी त्यो भिक्षा पनि नलिई त्यहाँबाट अन्तर्धान भई कैलासमा पुग्दा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमार-अगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां गोमाश्रापप्राप्तिर्नाम एकोनविंशोऽध्यायः।।१९।।

अथ विंशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि भिक्षुकरूप महादेवको श्राप पाएकी गोमा चिन्तित भएर रुन लागिन्। केही बेरमा गंगास्नान गर्न गएका माता-पिता हरि-हरको पूजा गरी सुवर्णादि अनेक द्रव्य दान गरी घर आए। अनि गोमालाई रोइरहेकी देखेर–हे गोमा! किन रोएकी? के भयो? भनी सोधे। तब गोमाले भनिन्–हे माता-पिता! हजुरहरू गंगास्नान गर्न गएपछि म अक्षता केलाइरहेकी थिएँ, अकस्मात् यौटा भिक्षुक आएर भिक्षा मागे म अक्षता केलाईसकेर भिक्षा दिन्छु भनी एकछिन पर्खाएँ। अनि अक्षता केलाइसकेर भिक्षा दिन गएँ। तब ती भिक्षुकले–हे ब्राह्मणी! यतिका बेर पर्खाई अहिले भिक्षा दिन आइस् त्यो भिक्षा म लिन्न। दिने भए तेरा बाबाको पूजा गर्ने, तैंले केलाइराखेको भिक्षा दे भने। अनि मैले लिने भए लेऊ, नलिने भए अक्षता त म दिन सक्तिन। भनें र भिक्षुक रिसाई–हे ब्राह्मणी! तैंले अहंकार गरेर मलाई भिक्षा दिइनस्! अब म तँलाई श्राप दिन्छु–तँ सात वर्षकी हुँदा तेरो सत्तरी वर्षको बूढोसित विवाह होस्। फेरि तेरा माता-पिताले ठूलो कष्ट सही सिद्धिविनायकको सेवा गरेर पाएको सम्पति सबै नाश हवस्। फेरि तँलाई पनि अनेक थरिका कष्ट आइपरुन्। फेरि तेरा माता-पिता पनि चाँडै नै मरिजाउन्। यति

भनी डमरु बजाएर श्राप दिए भनी सारा वृतान्त सुनाइन्। छोरीको वचन सुनी शिवभट्टले भने–हे गोमा! ती भिक्षुक श्री महादेव हुन् र! तिनले दिएको श्राप लाग्छ कि लाग्दैन? ती भिक्षुकले त्यति भने 'भन्दैमा' रुनु पर्दैन, नरोऊ, भनी बुझाए। त्यसपछि गोमा छ वर्षकी भइन् र शिवभट्ट ब्राह्मणले आफ्नी स्त्रीसित सल्लाह गरी गोमा कन्यादान दिन भनी अनेक स्थानमा ब्राह्मण खोज्न पठाए तर जगदीश्वर महादेवले श्राप दिएको हुनाले कुनै पनि योग्य ब्राह्मण पाउन सकेनन् र शिवभट्टले आफैं पनि सकेसम्म खोजी गरे तर खोजे जस्तो वर पाउन सकेनन्। अनि गंगामा स्नान गर्न लागेका ब्राह्मणहरूलाई पनि हेरे, तर त्यहाँ पनि आफूले खोजे जस्तो पाएनन् र हार मानी फर्कन लाग्दा कान नसुन्ने, कुप्रो, डेरो, आँखीभुइँ कैलो र जोरिएको, केश सेतै फुलेको दाह्रा निस्केको, कालो, मुखबाट ऱ्याल चुहुने, सत्तरी वर्षको उमेरका शिलासन गरेर सन्ध्या गर्न बसेका शिवशर्मा नामका वृद्ध ब्राह्मणलाई देखेर निकै बेरसम्म तिनैलाई हेरिरहे। शिवशर्माले सन्ध्या सकेर–तिमी को हौ? कहाँबाट आयौ? मलाई किन धेरै बेरसम्म हेरिरह्यौ? भनी सोधे। अनि शिवभट्टले भने–म शिवभट्ट नामको ब्राह्मण हुँ। मेरो घरमा यौटी कन्या छ, त्यसैको विवाह गर्न भनी ब्राह्मण खोज्दै हिंडेको, तर भनेजस्तो कहीं पाउन सकीन र घर जान लागेको हुँ। यहाँ तिमीलाई देखेर हेरेको हुँ।

तिमी को हौ? यति शिवभट्टले भनेको सुनी शिवशर्मा भन्दछन्–म शिवशर्मा नामको ब्राह्मण हुँ। सोह्र वर्षको उमेर देखि कसैले कन्यादान दिए लिन भनेर हिर्डेको हुँ। मलाई कन्यादान दिने आजसम्म कोही मिलेन। आज मेरो सौभाग्यले तिमीलाई भेटें। ईश्वरको कृपाले हामी दुवैको काम बन्ने भयो। हे पिता! ममाथि कृपा गरी ती कन्या मलाई देऊ, सहस्त्र बिन्ती छ। ब्राह्मण भएर मेरो यो उमेर भयो र पनि अझसम्म विवाह भएको छैन। अब तिमीले कृपा गरे कन्यादान पाउने छु। यति शिवशर्माको कुरा सुनी शिवभट्ट भन्दछन्–हे शिवशर्मा! यस्तो उमेरका तिमीलाई मेरी बालक पुत्री कसरी दिने? फेरि तिमी यस्ता कुरूपलाई कामदेवकी स्त्री रति जस्ती मेरी कन्या अयोग्य छ। यति सुनेर शिवशर्मा भन्न लागे–हे शिवभट्ट! त्यसो नभन, ती कन्या मलाई देऊ, तिमीले नदिए हत्या गरेर मर्नेछु। शिवशर्माको त्यस्ता कुरा सुनी शिवभट्ट मनमनै विचार गर्छन्–त्यसको कर्ममा त्यस्तै लेखेको रहेछ, म के गर्न सक्तछु! उस दिन श्राप दिने भिक्षुकरूप श्री महादेव रहेछन्; उनको श्राप लंघन गर्न को सक्ला? इन्द्रजस्ताले सकेनन्, रावणले पनि सकेनथ्यो भने म जस्ताले कसरी सक्ने? यस्तो विचार गरी मनमा व्याकुल भए पनि शिवशर्मालाई साथै लिई घर गए। सती ब्राह्मणीले शिवशर्मालाई साथमा लिएर आफ्ना स्वामी घर आएको

देखेर प्रसन्न भई–त्यो कसलाई डाकेर ल्याउनु भयो?

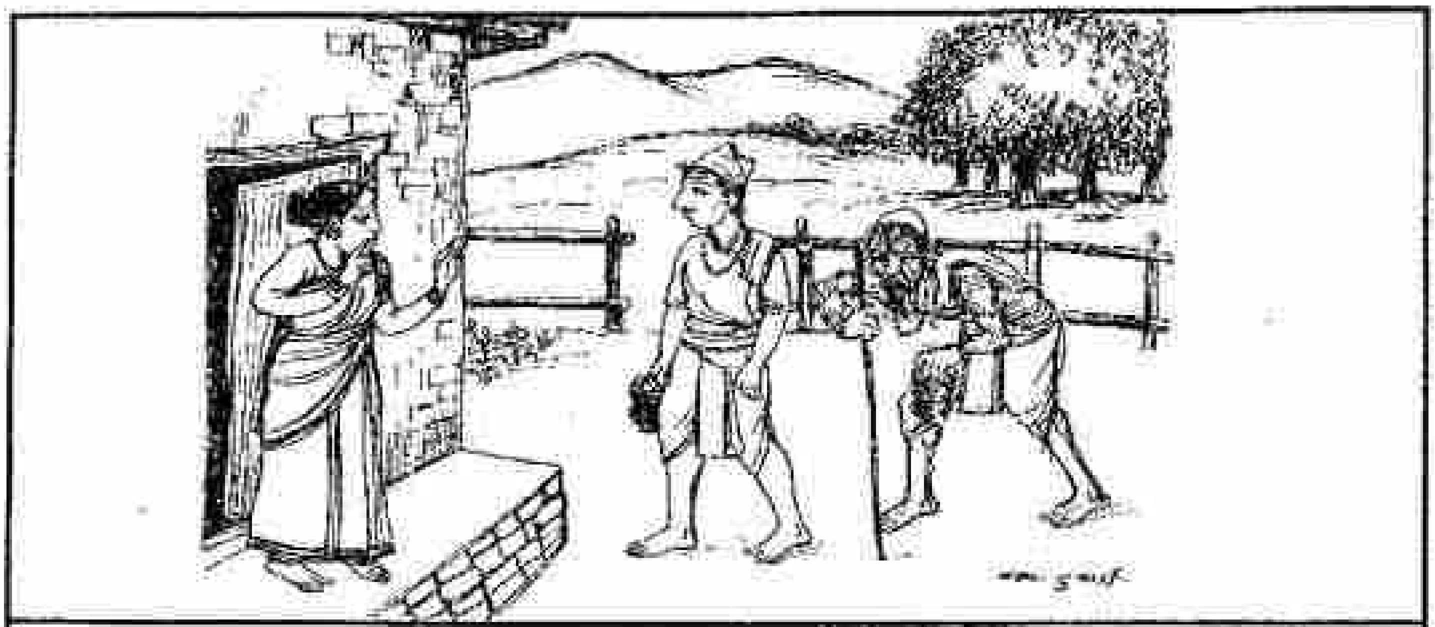

शिवभट्ट ब्राह्मण शिवशर्मालाई लिएर घर आएका

भनी सोधिन् र शिवभट्ट भन्दछन्–हे सती! यी शिवशर्मा नामका ब्राह्मण हुन्। गोमा कन्यादान दिन वर खोज्दै हिंडेको कहीं पाउन सकीन र घर आउन लाग्दा यी गंगा किनारमा बसेर सन्ध्या गर्न लागेका रहेछन्। मलाई आएको देखेर सन्ध्या गरिसकी–तिमी को हौ? कहाँबाट आयौ? भनी सोधे। मैले मेरो घरमा यौटी कन्या छ, कन्यादान दिन ब्राह्मण खोजी हिडेको कहीं पाउन सकिन र घर जान लागेको भनें। फेरि तिमी को हौ? भने र सोधें र यिनले–म पनि ब्राह्मण हुँ। सोन्ह वर्षको उमेरदेखि कसैले दिए कन्यादान लिन भनी हिडेंको। मलाई कन्यादान दिने कोही भएनन्। आज मेरो भाग्यले तिमीलाई भेटें। तिम्री पुत्री मलाई कन्यादान देऊ भने। अनि मैले–हे शिवशर्मा! यस्ता उमेरका तिमीलाई मेरी बालक पुत्री कसरी दिने? फेरि

तिमी यस्ता कुरूपलाई कामदेवकी पत्नी रती जस्ती मेरी कन्या अयोग्य छ, यस्ता कुरा नगर भनें। अनि यिनले–त्यसो आज्ञा नगर, ती कन्या मलाई देऊ, नदिए हत्या गरी मर्नेछु भनी साथ लागेर आए। यो अनर्थ हुन लाग्यो। अब गोमा कन्यादान दिउँ कि ब्रह्महत्या लिउँ। आफ्ना स्वामीको यस्ता कुरा सुनी सती भन्दछिन्–हे स्वामी! यस्तो कुरा नगर! त्यो कस्तो भने–बूढो, कान नसुन्ने, डेरो, कैला आँखा भएको, दाह्रा निस्केको, आँखी भौं जोरिएको, केश पाकेको, र्याल चुहाउने र कालो यस्तालाई मध्यान्ह-कालका सूर्य झैं तेज र पूर्णचन्द्र जस्तै मुख भएकी हात्तीको सूँढ जस्तै हात-पाउ भएकी, बाघको जस्तै कम्मर भएकी तथा सावित्रीका जस्ता पैताला भएकी, सुवर्ण जस्तो शरीर र राजहंसको जस्तै हिंडाई भएकी, अमृत झैं मीठो र नरम वाणी भएकी मेरी पुत्री त्यस्तालाई कसरी दिउँ? कसैले कन्यादान दिएन भनेर जति हत्या गरेर मर्नेछन्, के त्यो हत्या हामीलाई लाग्दछ! कदाचित् तपाईंलाई त्यस कुराको डर छ भने, त्यो हत्या गरी मरोस्। त्यो पाप म आफ्नो कपालमा थाप्नेछु। त्यसका घुर्कीमा डराउनु पर्दैन। त्यसलाई त हजार ब्रह्महत्या लागे पनि दिने छैन। पृथ्वीमा अरू कोही योग्य ब्राह्मण छैनन् कि? तपाईंले खोज्न नसके म गएर खोजी ल्याउँला।

आफ्नी पत्नी सतीका त्यस्ता कुरा सुनी शिवशर्मा

भन्दछन्–हे माता! यस संसारमा बालक पनि छन्, वृद्ध पनि छन्, राम्रा पनि छन्, नराम्रा पनि छन्, कसैका धेरै सन्तान छन्, कसैका यौटा पति छैनन्, कुनै पुरुषका आफूभन्दा उमेर बर्ता भएका स्त्री छन्, कुनै स्त्री का आफूभन्दा उमेर पाकेका पति छन्, सकैका स्त्री छन्, कसैका पुरुष नै छैनन्, कोही निर्धन र कोही धनी छन्। कुमालेको चक्र जस्तै घुम्रिरहेको यस संसारमा बूढो को हुँदैन र कसले मर्नु पर्दैन? यस कारण तीं कन्या मलाई देऊ। नदिए म दुवै स्त्री-पुरुषलाई श्राप दिई प्राण त्याग्नेछु भनी प्राण-वायु ब्रह्माण्डमा खिंची मर्न तयार भए। अनि शिवभट्ट डराई भन्दछन्–हे शिवशर्मा! त्यस्तो नगर मेरी कन्या तिमीलाई नै दिन्छु भनी सम्झाई-बुझाई गोडा धोएर माथि डाकी बसाले। तर सतीले भने मानेकी थिइनन्। तब शिवभट्ट सम्झाउन थाले–हे सती! उस दिन गोमालाई श्राप दिने भिक्षुकरूप श्रीमहादेव नै रहेछन्। अब तेत्तीसकोटि देवता हाम्रो सहाय भएर आए पनि त्यो श्राप टार्न सक्ने छैनन्। दैवले यस्तै पारेर ल्यायो, ढिपी नगर, गोमा यिनैलाई कन्यादान गरेर दिउँ। सामग्री तयार पार भने। पतिको त्यस्ता कुरा सुनी सती मनमा चिन्ता र तर्क गर्न लागिन्–हरे! यो के आश्चर्य! बालक र बूढाको विवाह देख्नु पर्‍यो। निर्विवेकी विधाताले मेरी छोरीको भाग्यमा कस्तो लेखिदिएका रहेछन्! न्वारान गर्दा सबै ब्राह्मणहरूले यी बालिका भाग्यमानी हुने

छन् र सम्पूर्ण लोकले मान्नेछन् भनेका थिए, त्यो पनि मिथ्या भयो। हामीले सकेसम्म सबैको भलो नै गरेको हो, आज कुन पापले यस्तो भयो? मेरी पुत्रीलाई श्राप दिने श्रीमहादेव नै रहेछन्। यस बालकले के जान्दथी र श्राप दिएका होलान–भन्दै साह्रै रुन लागिन् र शिवभट्ट भन्दछन्–हे सती! नरोऊ, दैवको सामु कसैको बल पुग्दैन। दैवले आफ्नू इच्छानुसार सबै काम गर्दछ। अब शिवशर्मालाई खान–पिन दिई सुत्ने स्थान खटाइदेऊ, विस्मात् नगर। यति आफ्ना स्वामीले भनेपछि सतीले अनेक उपचार तयार पारी खान दिइन्। शिवशर्मा सुत्न गएपछि सतीले छोरी गोमालाई डाकेर काखमा राखी प्रीतिपूर्वक भन्न लागिन्–हे गोमा! तेरो विवाह हुन लाग्यो। तेरा पिताले ती वृद्ध ब्राह्मणलाई दिन आँटे। किनकि उस दिन तँलाई श्राप दिने भिक्षुकरूप श्रीमहादेव नै रहेछन्। तँलाई त्यो श्राप लाग्यो, हामीलाई दोषी नठानेस् र तँ पनि चिन्ता नगरेस्। तेरो कर्मले परिल्याएको कुरा अन्यथा गर्न कसको सामर्थ्य छ? हे गोमा! भनी आँखाबाट आँसूका धारा बगाई ठूलो स्नेहले काखमा राखिन्। यति आफ्नी माताको वचन सुनी गोमा भन्न लागिन्–'हे माता! यसमा तपाईहरूको केही दोष छैन। मेरो भाग्यमा यस्तै लेखेको रहेछ। फेरि महादेवको श्राप लंघन गर्न को सक्ला? मैले अहंकारले भिक्षुकरूप महादेवको अनादर गरें र त्यसको फल पनि पाएँ।'

जो मनुष्य भिक्षा माग्न आएका भिक्षुकलाई भिक्षा नदिई अनादर गरी पठाउला त्यसले यस लोकमा र परलोकमा पनि सुख पाउने छैन। फेरि जसले भिक्षामाग्न आएका भिक्षुकलाई आदर गरी भिक्षा दिई पठाउला त्यसले यस लोकमा र परलोकमा पनि सुख संतोष पाउला। हे माता! सन्देह गर्नु व्यर्थ छ। बूढो भए पनि, लंगडो भए पनि, दरिद्र अथवा रोगी भए पनि, पापी अथवा क्रोधी भए पनि मलाई दैवले परिल्यायो। रामचन्द्र जस्तालाई त दैव लागेर वनवास जानु पऱ्यो। वनवासमा पनि सीतालाई रावणले हरण गरेर लगिदियो। फेरि महादेव जस्तालाई दैव लागेर कालकूट विष कण्ठमा राखी नीलकण्ठ भई रहनु पऱ्यो। फेरि युधिष्ठिर जस्ता धर्मात्मालाई पनि दैव लागेर जुआमा राज्यहारी वनवास र गुप्तवास समेत जानु पऱ्यो। फेरि द्रौपदीलाई दैव लागेर दुर्योधनका सभामा बेइज्जत हुनु पऱ्यो। फेरि राजा बलि जस्ता दानीलाई दैव लागेर पातालमा बस्नु पऱ्यो। फेरि मायाका अधिपति श्रीकृष्ण जस्तालाई दैव लागेर आफ्नै अगाडि आफ्नू नाति अनिरुद्धलाई बाणासुरले नागपाशले बाँधेको र छपन्न कोटि यदुवंशीहरू नाश भएको देख्नु पऱ्यो। फेरि सम्पूर्ण संसारमा प्रत्येक जीवको सृष्टिकर्ता ब्रह्मालाई पनि दैव लागेर आफ्नू शिर कटाई रहनु पऱ्यो। फेरि देवताका राजा इन्द्रलाई दैव लागेर स्वर्ग छाडेर भाग्नु पऱ्यो। अतः हे माता! दैवको गति लंघन गर्न कोही

पनि सक्तैनन्। पूर्वजन्ममा आफूले गरेका कर्मको फल अवश्य भोग्नुपर्दछ। फेरि जस्तै ठूलो घड़ा लिएर कस्तै बर्ता पानी भएको नदी वा तलाऊमा गए पनि जल घड़ाभरि मात्र आउँछ। त्यस्तै आफ्नू भाग्यमा लेखेको मात्र हुन्छ। सन्देह नगर्नु होस्, तपाईहरूले दिएको ठाउँमा म खुसीसाथ जानेछु। पुत्री गोमाका त्यस्ता कुरा सुनी सतीले प्रसन्न भएर भनिन्–हे गोमा! तँ धन्य रहिछस्। यस्तो सानै अवस्थामा पनि यस्ता ज्ञानका कुरा गर्ने भनी दुवै आमा–छोरी रातभरि त्यस्तै गन्थन गरिरहे। प्रातःकाल भयो शिवभट्टले शिवशर्माको कपाल खौरन नाउ डाकी हात–खुट्टाका नङ काट्न लगाई, मनपरेको खाना–लाउन दिई पालिराखे। शिवशर्मा पनि मनपरेको खान–लाउन पाई हृष्ट–पुष्ट भई मोटाए। त्यसपछि शिवभट्टले लग्न ठहराई कन्यादानको सामग्री तयार पारी अनेक मंगल यात्रा गरेर आफ्नू मर्यादा अनुसार गोमालाई हीरा, मोती, माणिक आदि रत्न र वस्त्रालंकार पहिराई शिवशर्मा ब्राह्मणलाई गोमा कन्यादान दिए। गोमाले फूलको माला लिई शिवशर्मालाई पहिराइन् र प्रणाम गरिन्। कन्यादान सकिएपछि अन्य ब्राह्मणहरूलाई श्रद्धासाथ भोजन दक्षिणा दिए र सबैजना आफाफ्ना घर गए। गोमाले आफ्ना स्वामी शिवशर्मालाई प्रीतिपूर्वक सेवा टहल गरेर राख्दी भइन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमहात्म्ये कुमार-अगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां गोमाविवाहवर्णनंनाम विंशोऽध्यायः॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! यस्तै प्रकारले जब त्यहाँ बसेको निकै वर्ष बितिसक्यो तब एक दिन शिवशर्माले आफू हृष्ट-पुष्ट भएको देखेर घर सम्झी अब यहाँ कति बस्ने, बरू घर जानुपर्‍यो भन्ने विचार गरी शिवभट्ट र सती कहाँ नगीचै गएर भने–हे माता-पिता! तपाईंहरूको कृपाले कन्यादान पाई म कृतार्थ भएँ। म यहाँ आएको धेरै दिन भयो। घरमा हेरचाह गर्ने कोही छैन। आज्ञा दिए घर जाने थिएँ। ज्वाइँको यस्ता कुरा सुनी शिवभट्ट भन्दछन्–हे ज्वाइँ! यो पनि तिम्रै घर हो, हाम्रो पो को छ र? हामी पनि तिम्रै हौं, सम्पति पनि तिम्रै हो, अतः जान्छु नभन। त्यति सुनेर शिवशर्मा भन्दछन्–हे पिता! एकपल्ट जानदेऊ, नरोक घरको हेर विचार गरेर म बरू छिटै आउनेछु। मेरो पनि को छ र। माता-पिता सबै तिमी, इष्ट-मित्र पनि तिमी, हितू पनि तिमी, गुरु र देवता पनि तिमी। मनपरेको खान-लाउन दिई पाल्ने यस्ता तिमीहरूलाई छाडेर म कहाँ जान सक्तछु? यति आफ्ना स्वामीले पितासित कुरा गरेको सुनी गोमा ब्राह्मणीले भनिन्–हे स्वामी! कहीं पनि जाने मन नगर तिमी जाने भए मलाई पनी साथै लैजाऊ अन्यथा म जान दिनेछैन। तिमी बिना म

कसरी बस्न सक्नेछु? यति गोमाले भनेको सुनी शिवशर्मा भन्दछन्–हे स्त्री! तिम्रो बाल अवस्था छ, मसित जान सक्ने छैनौ किनभने हाम्रो घर धेरै टाढा छ। पहाड़ चढ्नु पर्दछ र अनेक दिन वनमा वास बस्नु पर्दछ। फेरि वनमा अनेक जन्तुको डर हुन्छ। तिमी आफ्नू इच्छामा बसेकी, घरबाट कहिल्यै ननिस्केकी शीत, ताप, भोक–प्यासले कष्ट पाउली। फेरि मेरो वृद्ध अवस्था छ, बाटोमा कसैले दगा गरी तिमीलाई हरण गरेर लैजाला। यस कारण तिमी यहीं बस म घर गई खबर बुझेर छिटै फर्कने छु। दुइ महीना जतिमा आइपुग्नेछु। दुइ महीना भनेको कति हो र? यति शिवशर्माले भनेको सुनी गोमा ब्राह्मणी भन्दछिन्– हे स्वामी! तिमी दुइ महीना भन्दछौ, म तिमी नभई दुइ घड़ी पनि बस्न सक्तिन। फेरि शीत, ताप, भोकले कष्ट पाउली, पर्वत चढ्नु पर्दछ, वनमा वास बस्नु पर्दछ, नाना जन्तुको डर हुन्छ पनि भंन्यौ, तिमीले दुःख पाए म पनि दुःख पाउने छु। जुन गति तिम्रो, उही गति मेरो। कस्तै भए पनि तिमीलाई पठाएर म यहाँ बस्न तयार छैन। यदि मलाई छाडेर गयौ भने म हत्या गरी मर्नेछु। यति गोमाले भनेको सुनी शिवशर्माले–उसो भए तिम्रा माता-पितासित बिदा भएर आऊ भने। अनि गोमाले माता-पिताकहाँ गएर भनिन्– हे माता-पिता! म पनि मेरा स्वामीसित जान्छु, बिदा

दिनु-हवस्। छोरीको त्यस्तो वचन सुनी शिवभट्ट र सतीले भने–हे पुत्री! जान्छु नभन्। किन भने हाम्रो वृद्ध अवस्था भयो। छोरो भने पनि छोरी भने पनि तँ यौटी होस्। तँ पनि नभए हामीलाई औंसीको रात जस्तै हुनेछ। राम र सीता नहुँदा राजा दशरथको प्राण गए जस्तै हाम्रो पनि हुनेछ। अतः हाम्रो सेवा र सम्पत्तिको सुरक्षा गरेर यही बस्। तेरा स्वामीलाई जान दे। ऊ पनि दुई महीनामा आऊँछु भन्दैछन्। यति माता-पिताको वचन सुनी गोमा ब्राह्मणी भन्दछिन्–हे माता-पिता! नारी जातिको निम्ति सम्पूर्ण तीर्थ, व्रत, दान, धर्म त्यसका पुरुष नै हुन्छन्। सम्पूर्ण शास्त्र-पुराण तपाइँहरूले हेर्नू भएकै छ म के भनूँ। पुरुष भए सम्म नारीले कुनै तीर्थ, व्रत, दान-धर्म गर्नु पर्दैन। नारीले आफ्नो पुरुषलाई रिसाएर हेरे डेरी हुन्छे। पतिसित द्रोह गरे गोही हुन्छे। पुरुषको वचन नमाने पापिनी हुन्छे। लोग्नेदेखि लुकाएर खाए कुकुर्नी हुन्छे। यसै कारण मलाई नरोकी साथै जाने विदा दिनुहवस्। विशेष मेरा पुरुष वृद्ध छन्, बाटोमा म नभए तिनको रक्षा को गर्ला? फेरि संसारमा कसैका पनि बढ़ेका छोरी माइत बस्तैनन्। बरु फेरि चाँडै आउनेछु। यति गोमाले भनेपछि शिवभट्ट र सतीले भने–हे गोमा! त्यसो भए हामी के भनौं। जा भनी आँखाबाट आँसु बगाई नाना वस्त्र अलंकार पहिराई

प्रशस्त सम्पति समेत दिई डोलीमा बसाली नगरको

शिवभट्ट र सतीले छोरी गोमालाई बिदा गरेको

बाहिर सम्म पुऱ्याउन गए। बाटोमा राम्ररी लैजानू भनी डोलेहरूलाई अह्राएर शिवभट्टले गोमासित भने–हामीलाई नबिर्सी चाँडै आउनू। गोमाका साथीहरूले पनि त्यसै भने। अनि गोमा डोलीबाट वर्ली बाबा–महतारीलाई प्रमाण गरी सबै साथीहरूलाई पनि 'बस है' भनेर सबैसित बिदा भई फेरि डोली चढेर त्यहाँबाट हिंड्दी भइन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमार-अगस्त्यसंवादे श्रीस्वास्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां शिवशर्मास्वगृहगमनंनाम एकविंशोऽध्याय:।।२१।।

✡

अथ द्वाविंशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! शिवशर्मा ब्राह्मण र गोमा ब्राह्मणी त्यहाँबाट हिंडेपछि शिवभट्ट र सतीले आँखाले देखिएसम्म हेरे। देखिन छाडेपछि वृक्षमा चढेर हेरे। जब वृक्षबाट पनि देखिन छाड्यो त्यहीं वृक्षको हाँगामा बसेर अनेक विलाप गर्न लागे। दैवसंयोग त्यसै बखत रूखको हाँगा भाँचिएर दुवै स्त्री-पुरुष वृक्षबाट लडेर मरे। तब श्री महादेवका दूत आई विमानमा बसालेर कैलासपुरी लगे। तब ती दुवै दम्पति दिव्य देह भई कैलासपुरीमा शिवका पार्षद भएर रहँदा भए।

यता शिवशर्मा र गोमा ब्राह्मणीले डोलेहरूसित–यस वनको नाम के हो? त्यो पर्वतको नाम के हो? त्यस वृक्षको नाम के हो? भनेर सोध्दै गए। डोलेहरूले पनि यस वनको नाम यो हो, यस वृक्षको नाम यो हो, भनेर बताउँदै गए। जाँदा-जाँदा निकै पर पुगेपछि यौटा सुन्दर वन र तलाउ भएको स्थानमा पुग्दा साँझ पर्‍यो। त्यहीं वास बसेर खान-पिन गरी सुते। थाकेका हुनाले भुसुक्क निदाए। त्यही बेला श्रीमहादेवको श्रापले चोरहरू आई गोमा ब्राह्मणीका माता-पिताले दिएको सम्पति र शरीरको गहना समेत सबै चोरेर लगेछन्। भोलिपल्ट बिहान उठेर हेर्दा सम्पूर्ण द्रव्य र शरीरको गहना समेत चोरिएको देखेर अधैर्य भई गोमा रुन-कराउन लागिन्। तब डोलेहरूले भने–हे

गोमा! नरोऊ, थाकेका हुनाले हामीलाई पनि साह्रै निद्रा परेछ, यस्तो नजाती भयो, हामी अभागी रहेछौं। अब तिम्रा माता-पितालाई के भनौंला! अब तिमीले जसो भन्दछ्यौ। यती भनेको सुनी गोमा भन्दछिन्- हे भारवाहक हो! अब तिमीहरू यहींबाट फर्क। तिमीहरूलाई लगेर के खान दिउँला? यो समाचार मेरा माता-पितालाई सुनाइदिनू। यति गोमाले भनेको सुनी डोलेहरू 'हुन्छ' भनेर गोमालाई प्रणाम गरी आफाफ्ना घर जान भनी फर्केपछि शिवशर्मा ब्राह्मण र गोमा ब्राह्मणी पनि वनमा जो पाइएको फल-फूल खाई त्यहाँबाट ठूलो पर्वतमाथि पुगे। अनि गोमा भन्दछिन्- हे स्वामी! मलाई अत्यन्त भोक लाग्यो। अब हिड्न पनि नसक्ने भएँ। के गरौं भनी बाटोमै अलपत्र परिन्। गोमा ब्राह्मणी गर्भिणी थिइन्। अतः शिवशर्मालाई साह्रै दया लाग्यो र गोमालाई काखमा राखी स्नेहपूर्वक भने- हे स्त्री! यहाँ फल-फूल केही पनि पाइन्न। यहाँ जलाशय पनि छैन। यस्तो स्थानमा म तिमीलाई के खान दिउँ। यहाँबाट अलि पर गए फल-फूल पनि पाइन्छ र जलाशय पनि छ। जाउँ हिंड भनी बुझाई हात समातेर सुस्त-सुस्त हिंडाई लगे। गोमा पनि हे प्रभो! आज मेरो यो अवस्था भयो भन्दै सुस्केरा हाल्दै बिस्तार-बिस्तार गइन्। पर्वतको फेदिमा पुगेपछि शिवशर्मा ब्राह्मणले फल-फूल टिपेर खान दिए र पानी पनि पिउन दिए। अनि-हे स्त्री! अब

हाम्रो घर पनि आइपुग्यो भन्दै चन्द्रज्योति नगरको बाहिर पुऱ्याए अनि त्यहीं यौटा खरको झुपडी उत्पन्न गरी–'हे स्त्री! हाम्रो घर यही हो' भनी देखाए र गोमा ब्राह्मणी घर भित्र गएर हेर्दा माकुराको जालो र कसिंगर मात्र देखेर आफ्ना माता-पिताको घर सम्झी बहुतै अधैर्य भई रुन लागिन्। फेरि मेरो कर्मले यस्तै परित्यायो, अब रोएर क्यै लाभ छैन भनी धैर्य धारण गरेर कुचोले माकुराको जालो मिल्काई कसिंगर बढारिन्। घरमा जे भएको खाई गोमा ब्राह्मणी दुखःको समुद्रमा डुबिरहिन्। त्यसपछि एक दिन शिवशर्मा ब्राह्मणले आफ्नी पत्नी गोमासित भने–हे स्त्री! तँ गर्भिणी भइस्। हाम्रो घरमा सम्पति छैन। गर्भाधान कर्म कसरी गर्ने? फेरि सुत्केरीमा के खर्च गरौंला? यस निम्ति म परदेश गएर कसैसित केहि मागी ल्याउँछु। तैंले आफ्नू शरीर र घरको रक्षा गरेस्। केवल रोई-कराई मात्र नरहेस् भने। आफ्ना स्वामीको त्यस्तो वचन सुनी गोमाले भनिन्–हे स्वामी! मलाई यस्तो अवस्थामा एक्लै छाडी कहाँ जान मन गरेका? म स्त्री जातिले के गर्नेछु? के खाने? फेरि मलाई यहाँ को देला? विशेष तपाईं वृद्ध भएकालाई कसरी पठाऊँ? यहीं यजमानहरूकहाँ गई जो मिलेको मागेर ल्याई संचय गरौंला। अतः कहीं पनि जाने मन नगर्नुहोस् भनिन् र शिवशर्मा फेरि भन्दछन्- हे स्त्री! हामी निर्धन भए पनि ब्राह्मणको कर्म नगरी हुँदैन। एक महीनामा म आइपुग्नेछु। त्यस

सम्म खान नपुगे चन्द्रज्योति नगरमा यजमानहरू छन्, तिनका घर गई भिक्षा मागेर खाएस् भनी बुझाए। पति आफ्ना स्वामीले भनेपछि गोमाले मंजूर गरिन्। अनि शिवशर्मा भिक्षा माग्न भनी परदेश हिंडें। एक-दुइ दिनको बाटो हिंडेपछि गंगाको तटमा ऋषिहरूको आश्रममा पुगे। त्यहाँ वृद्धअवस्था भएका दुइ पति-पत्नी ब्राह्मण ब्राह्मणी बसेका थिए। त्यहाँ शिवशर्माले गंगा-स्नान गरेर ती वृद्धदम्पतिकहाँ गई मलाई नित्यपूजा गर्न फल-फूल देऊ भनी मागे। ती ऋषिका आश्रममा प्रशस्त फल-फूल थिए। ती शिवशर्माको कुरा सुनी ती वृद्धदम्पतिले तिमी को हौ? कहाँबाट आयौ? भनी सोधे। अनि शिवशर्माले-'म चन्द्रज्योति नगरको शिवशर्मा नामको ब्राह्मण हूँ। घरमा पत्नी गर्भवती हुनाले गर्भाधानादि कर्म गर्न भिक्षा माग्न हिंडेको' भने। तब ती वृद्धब्राह्मणले

शिवशर्मा ब्राह्मण वृक्षबाट लडेर मरेका

आफैं टिपेर लैजाऊ भनेर ती शिवशर्मा आफैं वृक्षमा

चढी फल-फूल टिप्न लागे। त्यसै अवसरमा संयोगले रूखको हाँगा भाँचिई शिवशर्मा रूखबाट लडेर मरे। ती शिवशर्मा मरेपछि महादेवको रूप धारण गरी कैलास पुगे। पार्वतीले महादेव आउनु भएको देखिन् र सुनको कमण्डलुले पाऊ धोई भित्र लगेर बसालेपछि भनिन्- हे ईश्वर! लोग्ने मानिसहरू पापी हुँदा रहेछन्। राम्री स्वास्नी पाएपछि सबै कुरा बिर्सन्दा रहेछन्। हजुरले पनि मलाई बिर्सनुभएको थियो, बल्ल सम्झनु भएछ र आउनु भयो। हेर, सुखमा बसेकी त्यो गोमालाई कल-बल-छलले ल्याएर गर्भिणी तुल्याई दुःख दिई त्यस्ता स्थानमा एक्लै मिल्काएर आउनु भयो। अब त्यो के गरेर खाली? यति पार्वतीले भनेको सुनी महादेवले हाँस्तै भनु भयो-हे प्रिये! सेवक र भक्त भन्दामा पाप पनि गर्नुपर्दछ। गोमा पनि अब सुखी हुनेछ, संदेह नगर।

त्यसपछि भिक्षा माग्न गएका शिवशर्मा धेरै दिन बितेर पनि फर्केनन् र गोमाले अनेक दुःख सही चन्द्रज्योति नगरमा गएर भिक्षा मागेर ल्याई गर्भाधान कर्म गराइन्। मास पूर्ण भयो र सबै राजलक्षणले युक्त छोरो जन्मियो। गोमाले चन्द्रज्योति नगरबाट ब्राह्मणहरू डाकी ब्राह्मणका मर्यादाले नामकरण गराइन्। ती ब्राह्मणहरूले ज्योतिषशास्त्र विचार गरेर 'नवराज' नाम राखी दिए। घर जाने बेलामा-हे गोमा! यो बालक सबै राजलक्षणले युक्त छ र राजा पनि हुन

सक्तछ र तिमीलाई सुख संतोष दिनेछ, यसमा शंका नमाने। यती ब्राह्मणहरूको वचन सुनी गोमाले मनमा आनन्द मानी श्रद्धासाथ भोजन दक्षिणा दिई बिदा गरिन्। त्यसपछि बालकलाई गोमाले अर्काको ढिकी-जाँतो गरी, धागो कातेर पालन गरिन्। नवराज बालक पनि शुक्लपक्षका चन्द्रमा जस्तै प्रतिदिन बढेर अलि ठूलो भई खेल्न जाँदा मित्रहरूले जे भने पनि सुनिरहन्थे, झगड़ा गर्दैनथे। खेलिसकेर सरासर घर आउँथे। आमाले जो दिएको खाएर सन्तोषले रहन्थे। आफ्नू छोराको स्वभाव देखेर गोमा प्रसन्न भइ यजमानहरूकहा गएर भनिन्–'हे यजमान हो! मेरो छोरो नवराज आफ्ना साथीहरूसंग खेलेर घर आउँछ। खान देऊ पनि भन्दैन, किन दिइनौ पनि भन्दैन, रिस पनि गर्दैन, यो मीठो, यो नमीठो पनि भन्दैन। दिए खान्छ नदिए चुपलागी रहन्छ। फेरि मेरा स्वामी पनि घरमा छैनन्। सम्पत्ति पनि छैन। सबै यजमानहरूका दयाले जिन-तिन एक छाक खाएर बाँचिरहेकी छु। अब त्यसको चूड़ाकर्म र व्रतबन्धादि कसरी गरिदिउँ भन्ने चिन्ता लागिरहेछ।' गोमाको त्यस्तो वचन सुनेर यजमानहरूले आफाफ्नू श्रद्धाले जो सकेको दिए र गोमाले सम्पूर्ण सामग्री तयार पारी ब्राह्मणहरू डाकेर नवराजको चूडाकर्म र व्रतबन्ध गरिदिइन्। अनि वेद-पुराण आदिको शिक्षा दिलाइन्। एक दिन नवराजको चाल-चलनले प्रसन्न भएका यजमानहरू स्वयं गोमाकहाँ गएर भने–'हे गोमा!

नवराजको विवाह गर्ने भए वरुणपुरका अग्निस्वामीकी कन्या चन्द्रावती छन्, तिनैसित गरिदिउँ। सबै सामग्री ठीक पार।' यजमानहरूको यस्ता वचन सुनी गोमा भन्दछिन्–'हे यजमान हो! मेरो छोरोको कमाई छैन, घरमा सम्पति छैन, त्यसलाई कन्या कसले देला! विवाह कसरी गरीदिने?' यति सुनेर यजमानहरूले भने–'हे गोमा! जे चाहिएको सामग्री हामी दिन्छौं, के-के चाहिन्छ? यति यजमानहरूले भनेपछि गोमा भन्दछिन्–हे यजमान हो! हामीलाई निर्धन जानेर तिमीहरूको यस्तो दया! हामी धन्य रहेछौं भनेर विवाहको समस्त सामग्री जे-जे चाहिएको थियो मागिन् र यजमानहरूले दिए। अनि असल दिनमा लग्न ठहराई ब्राह्मणको मर्यादाले वरुणपुरका अग्निस्वामीकी कन्या चन्द्रावती र नवराजको विवाह सम्पन्न भयो। त्यसपछि एक दिन ती नवराज बाहिर खेल्न गएको बेला तिनका मित्रहरूले हे नवराज! आजसम्म हामी तिमीलाई 'नवराज ब्राह्मण' भन्दथ्यौं तर अबदेखि तिमीलाई बिना बाबूको छोरो भन्दछौं। तिम्रा पिता भए तिनको नाम के हो? तिमी कसका छोरा हौ? हामीलाई भन। यति आफ्ना मित्रहरूले भनेको सुनी नवराज केही उत्तर दिन नसकी घर आएर–हे माता! म कसको छोरो हूँ? मेरा पिताको नाम के हो? भनी साथीहरूले भनेको सारा कुरा आमालाई सुनाए। अनि मेरा पिता कहाँ छन्? भनेर सोधे। नवराजको यति कुरा सुन्नासाथ गोमाले वर्षाकालमा

मेघ वर्षे झैं अविरल आँसू बगाई भनिन्–'हे नवराज! तेरा पिताको नाम शिवशर्मा हो। तँ गर्भमा छँदै भिक्षा माग्न परदेश गएका आजसम्म फर्केनन्। कतै केही कारण परेर रोकिएका छन् कि संसारमै छैनन्, थाहा पाउन सकिन।' यति गोमाले भनेको सुनी नवराज भन्दछन्–'हे माता! त्यसो भए मलाई आज्ञा दिनुहवस्, कहाँ बसेका छन्, म गई विचार गरेर आउँछु।' नवराजको यस्तो कुरा सुनेर गोमा भन्दछिन्–हे पुत्र! तेरो मुख हेरेर तेरा पितालाई बिर्सिरहेकी थिएँ। अब तैंले पनि छाडेर गए म कसको आधारले बाँच्ने? फेरि तँ गएपछि तेरी पत्नी चन्द्रावती पनि माइत जानेछ। यस कारण कहीं पनि जान्छु नभन्। गोमाले भनेको सुनेर नवराज फेरि भन्दछन्–हे माता! म केही भन्दछु, सुन्नुहवास–

पुत्रस्य परमो धर्मः पित्र्युद्धारसमो नहि।
पित्र्युद्धारं न कुरुते स्वयं च सुखमिच्छति।।
सयाति नरकं घोरं यावच्चन्द्रार्क मेदिनी।।

छोराको पहिलो र ठूलो धर्म के हो भने पितृहरूको उद्धार गर्नु। जुन छोरो भएर पितृको उद्धार नगरी केवल आफ्नै सुख भोगतिर लागिरहन्छ भने त्यो जबसम्म पृथ्वी र चन्द्र-सूर्य रहन्छन् तबसम्म घोर नरकमा पर्दछ। अतः म गर्भमा छँदै गएका पिता मेरो यो उमेर हुँदा पनि किन फर्केनन्? मरिसके कि जीवित छन् त्यसको विचार मैले नगरे कसले गर्छ? मरेका भए निश्चय गरेर आउँला, बाँचेकै भए साथमा लिएर

आउँछु। यति पनि गर्न नसके मैले जन्म लिएको व्यर्थ छ। हे माता! हजुरको सेवा गर्न बुहारी छँदैछ। मलाई बिदा दिनुहोस्, म जान्छु। नवराजका यस्ता कुरा सुनी गोमा भन्दछिन्-'हे पुत्र! तँ धन्य रहिछस्। तेरा पिता मरेका भए पनि बाँचेकै भए पनि चाँडैनै खबर पाएस्।' भनी शिरमा हात राखेर आशिर्वाद दिइन्। नवराजले माताको आशिर्वाद थापी डण्डवत् प्रणाम गरी स्त्री चन्द्रावतीलाई अह्राउने कुरा अह्राई पिताको खबर गर्न परदेश हिंडे। जाँदा-जाँदा केही दिनमा गंगाको तटमा ऋषिका आश्रममा पुगे। त्यहाँ अत्यन्त वृद्ध भइसकेका ब्राह्मण र ब्राह्मणीलाई देखेर सोधे-तिमीहरू को हौ? यहाँ किन बसेका? यति सुनेर वृद्धले भने-'हे बालक! हामी ब्राह्मण हौं। वृद्धावस्था भएर गंगामा शरीर त्याग गरौला भनी घर छाडी यहाँ झुपडी बनाएर बसेका। तिमी को हौ? यहाँ के कामले आयौ?' तिनको यस्ता कुरा सुनी नवराज भन्दछन्-'म पनि नवराज नामको ब्राह्मण हुँ। म गर्भमा हुँदै गर्भाधान कर्म गर्न भिक्षा माग्न हिंडेका मेरा पिता शिवशर्मा नामका ब्राह्मण आजसम्म घर फिरेनन् र तिनैको खबर गर्न हिंडेको हुँ, तिमीले देख्यौ कि?' यति नवराजको वचन सुनी ती वृद्धले भने-'हे नवराज! गर्भाधान कर्म गर्न भिक्षा माग्न आएका चन्द्रज्योति नगरका शिवशर्मा नामका वृद्ध ब्राह्मणलाई हामीले देखेथ्यौं। यहीं आई आफ्नू नित्य पूजा गर्न फल-

फूल टिप्न त्यस वृक्षमा चढ़ेका थिए, दैवसंयोग वृक्षको हाँगा भाँचियो र वृक्षबाट लडेर मरे। हाड–खोड त अझसम्म पनि होला, त्यहाँ गएर हेर। यति वृद्ध ब्राह्मणले भनेको सुनी नवराज रूखमनि हेर्न गए। त्यहाँ आफ्ना पिताको हाड–खोड देखी–हे पिता! मेरै निम्ति भिक्षा माग्न आएर मेरो मुखै देख्न नपाई यस्तो स्थानमा आएर रूखबाट लड़ी प्राण दियौ। यो समाचार म आमालाई कसरी सुनाउँला? मेरी माताले शोक गर्दा म के भनेर बुझाउँला? भन्दै अनेक तरहले शोक गरेर रुन लागे। फेरी धैर्य धारण गरी हाड–खोड़ बटुली गंगा–प्रवाह गरेर ब्राह्मणका मर्यादाले दसगात्र क्रिया गरिसकी अब कता जाऊँ? घर जाऊँ भने सम्पति छैन। विषेश यो समाचार सुनाई माताले शोक गरेको मात्र हेर्नुछ। यस कारण कुनै राजाको सेवा चाकरी गरेर केही द्रव्य लिई घर जानु असल होला, भनी नजीकको शहरमा गएर राजाको सेवामा लागे।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्तसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां शिवशर्मापरलोकगमनंनाम द्वाविंशोऽध्यायः।।२२।।

✡

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनी! नवराज ब्राह्मण पिताको खबर गर्न गएपछि नवराजकी स्त्री चन्द्रावतीले सासू गोमासित भनिन्–हे माता! म माइत नगएको धेरै दिन भयो। यहाँ खान अन्न छैन, लगाउन लुगा छैन, अर्कासित मागेर मात्र कती दिन निर्वाह गर्ने? अतः म केही दिन माइत जान्छु। तपाईले आफ्नू शरीर र घरको रक्षा गर्नु होला। तपाईका छोरा आएपछि मलाई डाक्न पठाउनु होला। म गएपछि एक पेट पाल्न तपाईलाई पनि कठिन हुनेछैन। अतः म जान्छु भनी सासूलाई प्रणाम गरेर माइत गइन्। चन्द्रावती हिंडेपछि गोमा ब्राह्मणी आफूलाई दुःख परेको देखी भिछुकरूप श्री महादेवले दिएको श्राप सम्झेर भन्न लागिन्–म सात वर्षकी हुँदा सत्तरी वर्षका बूढ़ासित विवाह भयो, ती पनि भिक्षा माग्न गएका आजसम्म फर्केनन्, छोरा-बुहारीले पनि छाडेर गए। म यस्तो अवस्थामा परें, धिक्कार रहिछु। उस दिन मलाई श्राप दिने भिक्षुक श्रीमहादेवले रहेछन्। हे जगदीश्वर! मैले जानिन, मेरा अपराध क्षमा गर। हे शम्भो! हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार छ। अब मेरो रक्षा गर कि यो प्राण हर भन्दै आँसूका धारा बगाई रोई कराई बौलाही जास्तै भएर हिंड्न लागिन्। यो कुरा कैलासमा

पार्वतीले चाल पाएर महादेवको आनन्द समयमा विन्ती गरिन्–हे नाथ! त्यो गोमाको दुःख हेर्नु हवस्। त्यो पनि हजुरकी पत्नी हो, त्यसलाई कष्ट दिनु योग्य छैन। मलाई साह्रै दया लाग्यो, म त्यसको केही उपाय गरूँ कि! आज्ञा भए स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गराऊँ र दुःखका सिन्धुबाट पार होली। यति पार्वतीको प्रार्थना सुनी महादेवले हुन्छ, त्यसै गर भनी आज्ञा दिनु भयो। अनि सप्तऋषिलाई डाकी तिमीहरू मर्त्यमण्डलमा जाओ र चन्द्रज्योति नगरमा गोमा नामकी ब्राह्मणी साह्रै कष्टमा परेकी छ। उसलाई स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गराई आओ। यति भनी आफूलाई विष्णुले बताएको सम्पूर्ण विधि बताइन्। यति पार्वतीको आज्ञा सुनी सप्तऋषिले 'हवस्' भनेर मर्त्यमण्डलमा पुगी चन्द्रज्योति नगरको बाहिर गोठाला केटा-केटीहरूसित 'यहाँ को दुःखी छ?' भनी सोधे र गोठालाहरूले–यस चन्द्रज्योति नगरमा त्यस्ता दुःखी कोही पनि छैनन्। शहर बाहिर गोमा नामकी ब्राह्मणी साह्रै कष्टमा छन्, त्यहीं गई सोध भनेर घर पनि देखाइदिए। अनि सप्तऋषिहरू तिनको घर पुगे। गोमाले पनि सप्तऋषिहरूलाई देखेर प्रणाम गरी भित्र लगेर पिह्रामा बसाली–हे ऋषीश्वर हो! म यस्ती पापिनीका घरमा आई के कामले दर्शन दिनुभयो? आज्ञा हवस्

गोमा ब्राह्मणीलाई सप्तऋषिहरूले श्रीस्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा-विधि बताएको

भनिन् र सप्तऋषिहरू भन्दछन्–हे गोमा! तिमी साह्रै नै दुःखी हुनाले श्रीस्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गराउन आयौं। अब तिमी एकाग्र भएर सुन–सत्ययुगमा हिमालय पर्वतकी पुत्री पार्वतीले महादेव स्वामी पाउनका लागी गरेको त्यो व्रत पौषशुक्ल पूर्णिमादेखि आरम्भ गर्नुपर्दछ। हात-खुट्टाका नङ काटी पवित्र भई एकभक्त रही एकचित्त गरी नित्य मध्यान्हकालमा श्रीमहादेवको पूजा गर्नू। माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन अष्टोत्तरसय रोटी, अष्टोत्तरसय अक्षता, अष्टोत्तरसय जाति जातका फूल, र नाना उपचार तयार गरी आर्सीमा ॐ कार लेखी गंगाजलले स्नान गराई रक्तचन्दन, श्रीखण्ड सिन्दूर, पुष्पमाला, वस्त्र, धूप-दीप र नैवेद्य, मेवा, मिष्ठान्न, कस्तूरी भेटी चढाई स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गरेर कथा सुन्नू। कथा सुन्ने कोही नभए आफै भन्नू र

आफै सुन्नू। आफ्ना खाट उइँटा धनु आदिलाई सुनाए पनि हुन्छ। त्यसपछि जुन कामना (इच्छा) ले व्रत गरेको छ, मेरो अमुक कामना सिद्ध हवस् भनेर अर्घ्य दिई जप, ध्यान, स्तुति गर्नू। श्री स्वस्थानी परमेश्वरी भनेकी कस्ती छन् भने हे गोमा ब्राह्मणी ध्यानपूर्वक सुन–

सुवर्ण वर्ण दीप्ताभां त्रिनेत्रां कमलाननाम् ।
सिंहासन समासीनां सर्वालंकार भूषिताम् ।।
नीलोत्पल धरां वामे दक्षिणे वरदां शुभाम् ।
खड्ग चर्म धरां चोर्ध्वं वामदक्षिणयोः क्रमात् ।।
चतुर्भुजां च मां तत्र पूजयेद्वृषकेतुनाम् ।
एवं ध्यात्वा महादेवी स्वस्थानी जगदीश्वरीम् ।।

पीतवर्ण सुवर्णभन्दा पनि दिव्य वर्ण भएकी, तीन नेत्र भएकी, कमल–पुष्प झैं मुख मण्डल भएकी, नाना अलंकार पहिरी सिंहासनमा बसेकी खड्ग चर्म र नीलोत्पल लिएकी, चार बाहु भएकी यस्ती श्री स्वस्थानी परमेश्वरीलाई हृदयले संझी त्यहीं मेरो पनि पूजन गर्नू भनी स्वयं महादेवले आज्ञा भएको छ। यस्ती स्वस्थानी परमेश्वरीको ध्यान गरेर निम्नलिखित मन्त्र पाठ गर्नू–

नमस्तेऽस्तु जगन्मातः स्वस्थानीं सर्व मंगले ।
तव प्रसादाद्देवेशि व्रत पूर्ण तवाऽऽज्ञया ।।

हे जगन्माता! सम्पूर्ण लोकको कल्याण गर्ने हे देवी! हे स्वस्थानी परमेश्वरी! हुजुरको कृपाले मेरो

व्रत पूरा भयो भनी प्रसाद झिक्नू र अष्टोत्तर सयमा आठ रोटी आठ अक्षता, आठ वेली पुष्प, आठ पान, आठ कुइका सुपारी सगुन समेत आफ्ना पुरुषलाई दिनु, पुरुष नभए छोरालाई र छोरा नभए मीत छोरालाई दिनु, मीत छोरा पनि नभए मेरो अमुक कामना सिद्ध हवस् भनेर गंगामा बगाइदिनु र सय रोटी आफूले फलाहार गरी रात्रिमा जाग्राम बस्नु। हे गोमा! यति गरेपछि स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले तिम्रो सबै दुःख नाश हुनेछ, अन्यथा नमाने। यही व्रतका प्रभावले पार्वतीले महादेव स्वामी पाइथिन्। अब हामी जान्छौं।। यति सप्तऋषिले भनेको सुनी गोमाले मनमा आनन्द मान्दै भनिन्–हे ऋषिश्वर हो! म यस्ती पापिनीका घरमा केही छैन, केले आतिथ्य गरूँ! पसलबाट पान किनेर ल्याउँछु भनी चर्खामा रहेको धागोको लरिया लिएर घरबाट निस्किन्। सप्तऋषिहरूले गोमाको कष्ट देखेर सान्है दया लागी सातओटा सुनका कौड़ी आफूहरू बसेको पिरका मनि छाडेर गए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्तसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां सप्तऋषिव्रतोपदेशोनाम त्रयोविंशोऽध्यायः।।२३।।

✡

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि गोमा ब्राह्मणी धागाको लरिया लिएर चन्द्रज्योति नगरको बरहीको घर पुगेर- मेरो घरमा सप्तऋषि आएका छन् यो धागोको पान देऊ, तिनलाई खान दिन्छु भनिन्। त्यति गोमाले भनेको सुनेर बरहीले उत्तर दियो–हे गोमा ब्राह्मणी! पान त कत्ति पनि छैन, जो भएको हिजै बेचिसकें। नपत्याए हेर भनेर पानको भाँडा उधारेर देखायो। तब भाँडाभरि पान भइरहेको देखी–यो के आश्चर्य भयो भनी चिन्ता गरेर भन्यो–हे गोमा ब्राह्मणी! यस भाँडाको पान हिजै बेचिसकेको थिएँ, आज कताबाट आयो? तपाइँले मेरो घरमा सप्तऋषि आएका छन्, उनलाई खान दिने भन्दा यस्तो भएको हो कि भनी लाज मानी तपाइँ धन्य हुनुहुन्छ, त्यो धागो पनि दिनु पर्दैन, पान लगेर ऋषिहरूलाई खान दिनुहोस् भनी आधाजति पान, ल्वाङ, सुपारी, समेत दियो र गोमा ब्राह्मणीले मनमा आनन्द मानी पान लिएर घर आउँदा सप्तऋषिहरू गइसकेछन्। अरू केही नभए पनि पानले ऋषिहरूको आतिथ्य गर्नेछु भनेको, म पापिनीको हातको पान खानु पर्ला भनी गइसकेछन्। म धिक्कार रहिछु भनी विस्मात गरिन्। केही बेरपछि कुचो लिएर घर बढारौं भनी पिरका उठाउँदा उनीहरूले छाडेर गएका सातोटा सुनका कौडी देखिन् त्यो द्रव्य पाएपछि उनिहरूले बताए अनुसार पौषशुक्ल पूर्णिमा

देखि हात-खुट्टाका नङ काटी स्नान गरेर पवित्र भइ एकभक्त रही एकचित्त गरी नित्य मध्यान्हकालमा श्रीमहादेवको पूजा गरेर रात पर्नासाथ कथा सुन्ने घरमा कोहि न हुनाले आफ्ना खाट, चर्खा, उइँटा, धनु आदि राखेर स्वस्थानी परमेश्वरीको कथा भन्दथिन्। त्यसो गर्दा चन्द्रज्योति नगरका गोठाला केटा-केटीहरूले सुनेर के हो भनी खरको भित्ता च्यातेर चियाउन लागे र बिछौना, उइँटा, चरखा धनु सामुन्ने राखेर एक्लै बरबराइरहेकी गोमालाई देखेर-हे गोमा ब्राह्मणी! किन एक्लै कराएकी भनी सोधे। अनि गोमाले भनिन्-हे बालक हो! सप्तऋषिहरू आई श्रीस्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर भनी उपदेश दिएर गएका हुनाले सोही व्रत गरी स्वस्थानी परमेश्वरीको कथा भनेकी हुँ, व्यर्थ कराएकी होइन। मलाई कुनै रोग पनि लागेको छैन, म बहुलाएकी पनि छैन। सुन्ने कोही नहुनाले वछ्यान, चर्खा, उइँटा धनुलाई सुनाएकी हुँ। यति गोमाले भनेको सुनी गोठाला केटा-केटीहरूले दिउँसो आफूले खान लगेको अन्न-पात छाडेर गए। सधैं गोमाले भनेको कथा सुन्दथे र जे सकेको लगिदिन्थे। त्यसो गर्दा स्वस्थानी परमेश्वरीको कृपाले गोठाला केटा-केटीलाई घाँस खोज्न धेरै पर जानु परेन, नगीचै पाइन लाग्यो। गोमालाई पनि अन्न, द्रव्य हुँदै गयो। त्यसो गर्दागर्दै माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन सम्पूर्ण सामग्री तयार पारी एकचित्त भई श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गरिसकेर हातमा अर्घ्य पात्र लिई-हे स्वस्थानी परमेश्वरी!

मलाई महादेवले भिक्षुकरूप भएर डमरूको शब्दले दिएको श्राप नाश गर। फेरि मेरो पुत्र नवराज र मलाई यस लोकमा सुख सम्पति दिई परलोकमा सायुज्य मुक्ति प्रदान गर। हे जगदीश्वरी! आदि, मध्य र अन्त्य नभएकी, सृष्टि, स्थिति संहार स्वरूप भएकी यस्ती हे स्वस्थानी परमेश्वरी! हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार! यसरी महादेवको पनि स्तुति गरी अर्घ्य दिइन् र दण्डवत् प्रणाम गरेर प्रसाद झिथि अष्टोत्तरसयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ बेलीपुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुन समेत यो मेरो पुत्र नवराजलाई भनी पर सारिन्। सय रोटी आफूले फलाहार गरिन् र रात्रिमा जाग्राम बसिन्। त्यही रातमा स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले नवराज आइपुगे र बाहिरबाट 'हे माता!' भनेर डाके। गोमाले आफ्नो छोरोको बोली चिन्हेर झट्ट उठी बाहिर आएर ढोका खोली भित्र लगिन्। अनि स्नेहपूर्वक सोधिन् 'हे पुत्र! तेरा पिताको

गोमा ब्राह्मणीले स्वस्थानीको पूजा गरेपछि नवराज आइपुगेका

के खबर छ?' अनि नवराजले भने–हे माता! भिक्षा माग्न गएका मेरा पिता गंगातटमा नित्य पूजाको लागि वृक्षमा चढेर फल–फूल टिप्न लाग्दा संयोगले रूखको हाँगा भाँचिई लडेर मरेछन्। मलाई त्यहीं बस्ने वृद्ध दम्पतीले भनेर रूखमनी गएर हेरें। हाड़–खोड रहेछ। त्यो बटुली गंगामा प्रवाह गरें। अनि दसगात्र र श्राद्ध आदि पनि गरें र घर आउन लाग्दा घरको दुःख सम्झेर त्यसै कसरी जाउँ भनी शहरमा गएर राजाको सेवा गरें। उनलें केही द्रव्य दिएर घर आइपुगें। यति नवराजले भनेको सुन्ना–साथ गोमा अधैर्य भई–निर्विवेकी विधाताले सात वर्षकी हुँदा सत्तरी वर्षको बूढासित विवाह गरायो, उही बूढो पनि मेरो यस्तो यौवनको बखतमा खोसेर लगिदियो। हे स्वामी! भिक्षा माग्न गएका तिमीले मलाई अनाथ तुल्याई एक्लै छाडी कता गयौ? हे नाथ! तिमी जहाँ गयौ, मलाई पनि उहीं लैजाऊ। तिमी बिना म यो जीवन कसरी राखौं? भन्दै मूर्छा परेर भूमिमा ढलिन्। पछि चेत आयो र अनेक प्रकारले शोक गर्न लागिन्। अनि नवराजले भने–हे माता! अब शोक नगर्नुहवस्। यो अनित्य संसारको नियम नै यही छ। जन्मेपछि नमर्ने को छ? एक दिन सबैले मर्नुपर्दछ। अतः अब तपाईंले मेरो मुख हेर्नुपर्दछ। तपाइँकी बुहारी कहाँ छ? यतिका

दिनसम्म तपाईंहरू कसरी बस्नु भयो, खान-पिन कष्ट भयो होला। फेरि तपाई यस बेलासम्म नसुतेर के गर्दै हुनहुन्छ? अनेक पुष्प र धूप चन्दनको सुगन्ध आइरहेछ। के पुण्य कार्यगर्नुभयो? आज्ञा हवस्? यति नवराजले भनेको सुनी गोमाले धैर्य धारण गरेर भनिन्–हे नवराज! थाकेर आएको भोक लाग्यो होला, पहिले खानेकुरा खाऊ भनी खान दिइन्। खाइसकेपछि–हे पुत्र! तेरी स्त्री चन्द्रावती माइत गएकी छ। तपाइँका छोरा आएपछि डाक्न पठाउनु भनेकी थिई। म तँलाई सम्झेर दुःखका दिन बिताइरहेकी थिएँ। एक दिन सप्तऋषिहरू आई मेरो कष्ट देखेर मनमा दया लागी श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर, तिम्रो दुःख नाश होला भनी उपदेश दिए र उनीहरूको उपदेशले मेरो पुत्र नवराज छिटै आओस् र मेरो कष्ट एवं दरिद्रता नाश होस् भनेर उनै स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत र पूजा गरी जाग्राम बसेकी थिएँ, मेरो मनोरथ पूर्ण भयो। अब तँलाई पनि उनको महिमा सुनाउँछु, एकचित्त भएर सुन। यसलोकमा सुख सम्पति पाई अन्त्यमा मुक्ति मिल्नेछ भनी सम्पूर्ण कथा विस्तारले सुनाइन्। त्यसपछि प्रातःकाल भयो र नवराजले भने–हे माता! म गंगास्नान गरेर आउँछु। अनि गंगामा गई स्नान गरिसकी हरि-हरको पूजा र स्तुति गर्दा गोमा ब्राह्मणीको

स्वस्थानी व्रत कथा
दुर्गा साहित्य भण्डार, वाराणसी

व्रतको प्रभावले गंगाबाट हरि-हर प्रकट भई-हे नवराज!

नवराजलाई गंगाबाट प्रकट भएर हरिहरले दर्शन दिनुभएको

तेरी माताले गरेको स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतका प्रभावले हामी प्रसन्न भयौं। वरदान लेऊ। यस गंगादेखि दक्षिण दिशामा लावण्य देश छ, त्यहाँ राजा छैनन्। हात्तीलाई सुवर्णको कलश र फूलको माला दिई राजा रोज्न लगाएका छन्। तँ त्यहाँ जानू, हामी त्यस हात्तीमा प्रवेश भई राज्याभिषेक तँलाई नै दिलाउने छौं। राजा होलास्-भनी वरदान दिए। हरि-हर प्रकट भई वरदान दिएको सुनी नवराज स्तुति गर्न लागे-

यौ तौ शंख कपाल-भूषित करौ मालाऽस्थिमाला धरौ ।
देवौ द्वारवती श्मशान निलयौ नागारिगोवाहनौ ।।
द्वित्र्यक्षौ बलि दक्ष-यज्ञमथनौ श्री शैलजा वल्लभौ ।
पापं मे हरतां सदा हरि-हरौ श्रीवत्स गङ्गाधरौ ।।

हे हरि–हर! हातमा शंख र कपाल लिने, वनमाला र अस्थिमाला धारण गर्ने, दिव्यरूप भएका, श्मशान र द्वारकामा वस्ने, वृषभ (साँढे) र गरुड़ वाहन हुने, तीन र दुई नेत्र भएका, बलि र दक्षको यज्ञ मथन गर्ने, श्रीवत्स र गङ्गाले सुशोभित हुने, पार्वती र लक्ष्मीका स्वामी भएका यस्ता हजुरहरू मेरो समस्त पाप हरण गर्नु हवस्। ममाथि दया गरेर दर्शन दिनुभयो, म धन्य रहेछु। मैले माताको गर्भमा वास लिएको सफल भयो। दुष्ट जनको संहार र साधु जनको रक्षा गर्ने यस्ता हजुरहरू सम्पूर्ण ब्रह्माण्ड सृष्टि गरेर पालन गरी पाप पुण्यका साक्षी भएका हजुरलाई कोटि–कोटि नमस्कार। सधैं हजुरको भक्तिमा मेरो चित्त लागोस्। यस्तै अनेक स्तुति गरिसकेपछि हरि–हर अन्तर्धान हुनु भयो। अनि नवराज हरि–हरको दर्शन पाएपछि सूर्य झैं तेजिला भएर घर पुगे। गोमाले छोरोलाई त्यस्तो तेजले युक्त भएको देखेर आश्चर्य मान्दै सोधिन्– हे नवराज! तँ आज अत्यन्त तेजवन्त देखिन्छस्, त्यसै हो कि मेरो चित्तको भ्रान्ति हो। म त देवराज इन्द्रभन्दा पनि तेजिलो देखिरहेकी छु। यति महतारीले भनेपछि नवराजले गंगास्नान गर्न जाँदा गंगाबाट हरि–हर प्रत्यक्ष भएको र लावण्य देशको राजा होलास् भन्ने वरदान दिएको सारा वृत्तान्त सुनाई–हे माता! हजुरको तपस्याको प्रभावले म यस्तो भएँ भने। यति नवराजले भनेपछि

गोमा प्रसन्न भएर बोलिन्–हे नवराज! मेरो पुत्र चौडे आइपुगोस् भनेर स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरी प्रसाद राखिदिएकी छु, लौ लेऊ स्वस्थानी परमेश्वरीले सदैव तिम्रो कल्याण गरुन्। सधैं उनकै भक्तिमा चित्त लागिरहोस्। यति भनेर श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद आठ आठ गनेर राखेको सगुन समेत दिइन् र हे पुत्र! तिमी हरि–हरको आशिर्वादले लावण्य देशको राजा भए भनी आशिर्वाद दिइन्। नवराजले पनि श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद खाई माताको चरणमा दण्डवत् प्रणाम गरी लावण्यदेश जान भनी हिंडे।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां गोमास्वस्थानीव्रतकृतवर्णनंनाम चतुर्विंशोऽध्यायः।।२४।।

✡

अथ पञ्चविंशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि लावण्यदेशमा मन्त्रीहरूले हात्तीलाई सुनको कलश र फूलको माला दिई राजा खोज्न लगाइराखेका थिए। लोकहरू अनेक वस्त्र अलंकार पहिरी राजा होइजान्छु कि भनी हात्तीको नगीच गएर अघि-पछि हिंड्न लागे। नवराज पनि पुगेर यौटा पाटीमा बसी हेरिरहे। हात्तीमा हरि-हरि प्रवेश गरी नवराज ब्राह्मणका नगीच गई

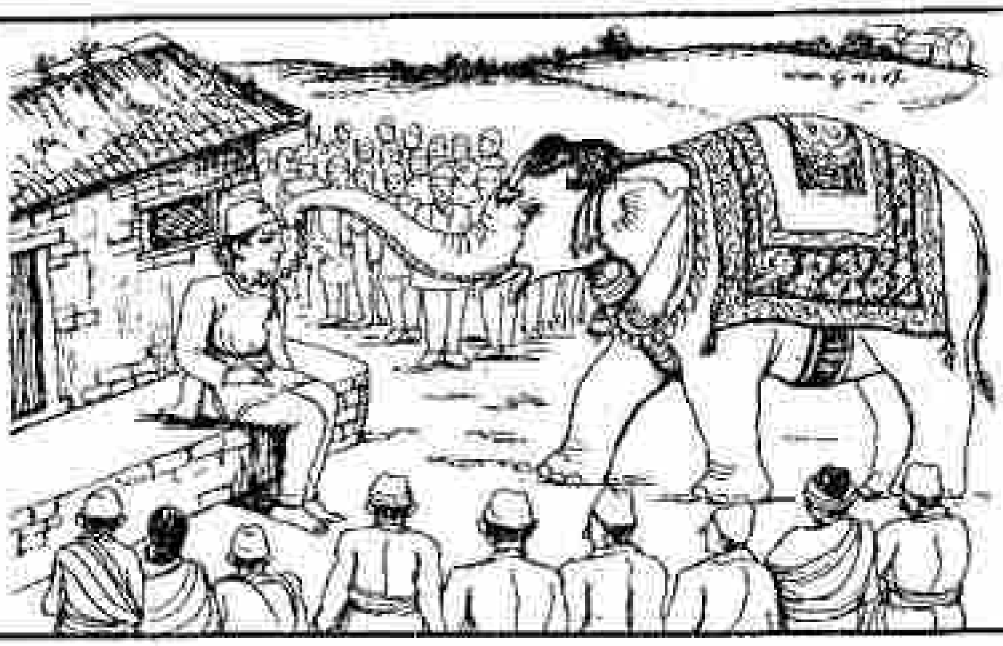

नवराजलाई हात्तीले माला लगाई राजा तुल्याएको

गलामा माला पहिराई सुवर्णको कलशले अभिषेक गरिदियो। त्यो देखेर प्रजाहरू भन्न लागे–हे लोक हो! यो हात्ती बौल्हायो, के यस देशमा कुनै क्षत्रिय छैनन् र ब्राह्मणलाई अभिषेष गऱ्यो? कसैले प्रतिवाद गरे–यो हात्ती बौल्हाएको होइन, तिमीहरूनै पागल भयौ। मुखले नबोले पनि हात्ती देवता हो। बाह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र जो भए पनि उसको तपस्या र भाग्यले

राजा भयो। बिना नारायणको अंशले राजा हुन पाइन्न, चुपलाग भनी सम्झाए। उता हरि-हर प्रवेश भइरहेको हात्तीले नवराजलाई सूँढले उचाली कुम्भस्थलमा राखेर दरबारमा लग्यो। गुरु प्रोहितले अनेक वस्त्र अलंकार पहिराई सम्पूर्ण सामग्री तयार पारी पूर्ण घट, अष्ट मंगल गरी सुदिन ठहराई त्यसै शहरकी राजाकी कन्या लावण्यवती नाम भएकी लाई विधिपूर्वक नवराजलाई कन्यादान गरी राजा तुल्याए। अनि गुरु प्रोहितले भने– हे महाराज! राज्याभिषेक भएको छैन, सामग्री तयार छ, सुदिन ठहराई अभिषेक् लिनुहवस्। तिनको यस्ता कुरा सुनी नवराज भन्दछन्–हे गुरु प्रोहित हो! मेरी महतारीले नदिई पहिले अरुको अभिषेक कसरी लिऊँ? चन्द्रज्योति नगरको बाहिर यौटा खरको घर छ। त्यहाँ गोमा नामकी ब्राह्मणी छन्। ती मेरी महतारी हुन्। तिनीलाई चाँडै लिन पठाओ। यति नवराजले भनेपछि मंत्रीले 'म जान्छु' भनी वस्त्रालंकार, पालकी र केही सेना समेत लिई चन्द्रज्योति नगरमा गए र त्यहाँ गोमालाई भेटी प्रणाम गरेर भने–हे राजमाता! हजुरका छोरा लावण्यदेशका राजा हुनुभयो, म मंत्री हुँ। हजुरलाई लिन पठाउनु भयो र म आएँ। यो वस्त्रालंकार, पालकी पनि ल्याएको छु, यो पहिरी चाँडै सवारी हवस्। मन्त्रीले यति भनेको सुनी गोमाले मनमा आनन्द मानी वस्त्रालंकार पहिरी पालकीमा बसेर लावण्यदेश हिंडिन्। चन्द्रज्योति नगरव का नारीहरूले थाहा पाई हेर्न भनेर

कसैका कपालको केश फुकेको, कसैका छोरा-छोरी रोएको, कसैले पाक्न लागेको र खान बसेको भात पनि छाडेर हत्पताउँदै निस्के। पालकीमा बसेर फौजसमेत भई जान लागेकी गोमालाई देखेर भन्दछन्-हेर, स्त्री जाति भएर पनि गोमा अर्काको ढिकी-जाँतो गरी धागो कातेर बाँचिरहेकी हुनाले आज राजमाता भएर पालकीमा बसेर गइन् भनी परस्पर कुरा गर्थे। गोमा राजमाता त्यहाँबाट गएर लावण्यदेशको नगीच पुगिन् र नवराजले थाहा पाएर हात्ती, घोडा, रथ, सेना लगेर गीत-वाद्य गर्दै दरबारमा लगेर साष्टांग प्रणाम गरी-हे माता! हजुरको तपस्या र हरि-हरको कृपाले म लावण्यदेशको राजा भएँ। अब राज्याभिषेक दिनु हवस् भने। यति नवराजले भनेपछि सुदिन ठहराई सुनको सिंहासनमा बसालेर नवराज राजा र लावण्यवती रानीलाई विधिपूर्वक राज्याभिषेक दिइन्। राज्याभिषेक भइसकेपछि गुरु प्रोहित र ब्राह्मणहरूलाई भोजन गराई दक्षिणा दिई बिदा गरे। अनि हात्ती, घोड़ा, रथ, पैदल सेना तयार पारी गीत-वाद्य गर्दै दर्बार जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां नवराजराज्याभिषेकवर्णनंनाम पञ्चविंशोऽध्यायः।।२५।।

✡

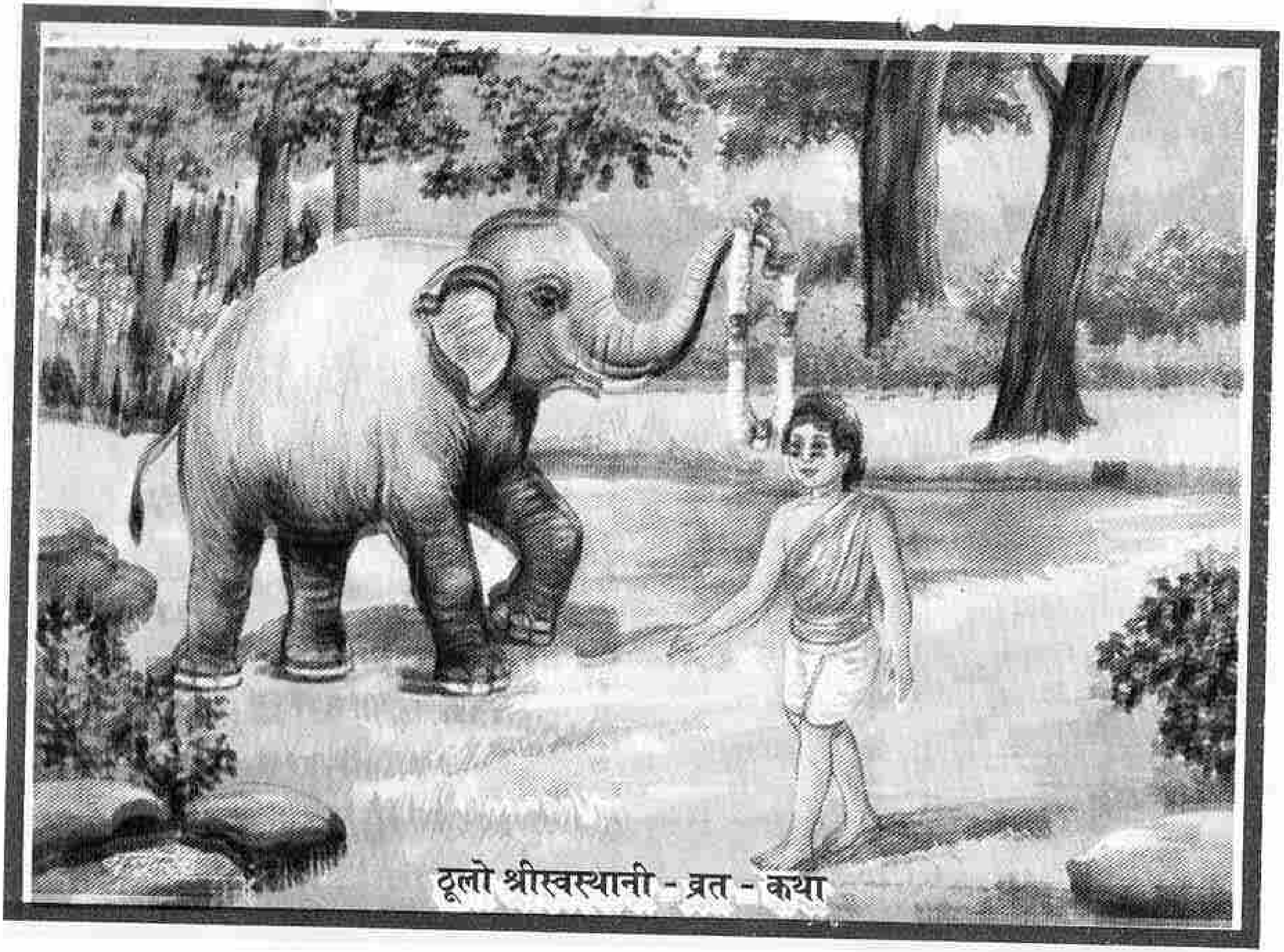
ठूलो श्रीस्वस्थानी - व्रत - कथा

अथ षड्विंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि एक दिन नवराजले आफ्नी माता गोमासित भने–हे माता! स्वस्थानी परमेश्वरीका कृपाले हामी आजको यो स्थितिमा प्राप्त भयौं। अब हाम्रो राज्यमा भए जति समस्त ब्राह्मणहरू डाकेर भोजन दक्षिणा दिऊँ। यस जन्ममा दान-धर्म गर्नसके अर्को जन्ममा प्राप्त हुनेछ। यति नवराजले भनेको सुनी–हे पुत्र! यो असल कुरा भन्यौ। धर्मकार्यमा तिम्रो मन सदैव लागिरहोस्। यति भनी मन्त्रीलाई अन्हाई सामग्री तयार पार्न लगाई ब्राह्मणहरूलाई निमंत्रणा पठाउँदा चन्द्रज्योति नगरका तेरा मित्रहरूलाई पनि निम्ता पठाउनू र तेरी पत्नी चन्द्रावतीलाई पनि लिन पठाउनू। यति गोमाले भनेको सुनी नवराजले तत्काल मंत्रीलाई डाकी भने–हे मंत्री! हाम्रो राज्यमा भए जति समस्त ब्राह्मणलाई भोजन गराउँछु, सामग्री तयार पार्न लगाऊ र निमंत्रणा पनि पठाऊ। चन्द्रज्योति नगरमा मेरा साथीहरू छन् उनलाई पनि डाक्न पठाऊ। फेरि वरूणपुरका अग्निस्वामीकी पुत्री चन्द्रावती मेरी पत्नी हो, उसलाई पनि लिन पठाऊ। मेरा सासू-ससुरालाई पनि तिम्रा ज्वाइँ राजा भए, आजको चार दिनमा आइपुग्नु भनेर डाक्न पठाऊ। राजाको आज्ञानुसार मंत्रीले लावण्यदेशका समस्त ब्राह्मणलाई निम्ता पठाउन लगाए। सामग्री पनि तत्काल तयार पार्न लगाए। चन्द्रज्योति नगरमा नवराजका साथीहरूलाई डाक्न पठाए। चन्द्रवतीलाई लिन डोलेहरू

डाकी सबैं कुरा बुझाई तत्काल पठाए। वरुणपुर पुगेर डोलेहरू 'अग्निस्वामीको घर कुन हो?' भनी सोधेर कसैले ऊ त्यही हो भनी देखाई दिए। तब घरको आँगनमा गएर बोलाए अनि चन्द्रावतीले सुनेर झ्यालबाट हेरी–को हौ? कहाँबाट आएका? भनी सोधिन्। अनि डोलेहरूले भने–हामी नवराज राजाले पठाएर लावण्य–देशबाट आएका हौं। चन्द्रावतीले फेरि सोधिन्–हे डोले हो! नवराज राजा भनी आश्चर्यको कुरा भन्यौ। नवराज कसरी राजा भए, त्यो सबै सुनाऊ। अनि डोलेहरूले फेरि भने–लावण्यदेशमा राजा नहुनाले हात्तीलाई राजा खोज्न लगाएको थियो, नवराजलाई देखेर हत्तीले सुनको कलशले अभिषेक गरी राजा तुल्यायो। चन्द्रावती रानी कहाँ छन्? खबर गरिदेऊ। चाँडै नगए राजा रिसाउने छन्। यति डोलेहरूको कुरा सुनी मनमा आनन्द मान्दै 'चन्द्रावती नामकी उनकी पत्नी म नै हुँ भनिन्। तब डोलेहरूले प्रणाम गरेर भने–हे महारानी! चाँडै जाऊँ, ढीलो नगर्नु हवस्। हजुरका माता–पितालाई पनि आजको चार दिनमा आइपुग्ने निम्ता पठाएको छ। हामिले चिन्हेका छैनौं, हजुरले नै भनिदिनु पऱ्यो। यति सुन्नासाथ माथि गएर आफ्ना माता–पितालाई नवराज राजा भएको र आफूलाई लिन आएको सबै कुरा सुनाइन्। फेरि हजुरहरूलाई पनि आजको चार दिनमा आई पुग्नू भनी निम्ता पठाएको रहेछ। अब आज्ञा दिए म छिटै जाने थिएँ भनिन्। यति छोरीको कुरा सुनी अग्निस्वामी प्रसन्न भएर धन्य मेरा ज्वाईं नवराज, मेरी पुत्री पनि

धन्य रहिछ, अब रानी भई भनेर नाना वस्त्र अलंकार पहिराई–हे पुत्री! तैंले जन्म लिएको सफल भयो। अब बिलम्ब नगरेर छिटै जा, भनी बिदा दिए। तब माता-पितालाई प्रणाम गरी आफ्ना साथी संगिनी र छिमेकीहरूसित पनि बिदा भई लावण्यदेश जान भनेर हिंडिन्। अनि लोकहरू परस्पर कुरा गर्न लागे–हेर, चन्द्रावतीले सासूलाई छाडेर माइत बसेकी यस्ती अपराधिनी पनि आज रानी भई भनी चर्चा गर्न लागे।

चन्द्रावती त्यहाँबाट गएर यौटा ठूलो वनमा पुगिन्। कस्तो वन भने–मृग आदि पशुहरू स्त्री-पुरुष भई शीतल स्थानमा विश्राम गरिरहेका, कहीं राजहंसादि पक्षीहरू सरोवरमा खेलिरहेका। गुराँस, पलाश, आदि वृक्षका पुष्पले शोभायमान एवं मधुकर, भ्रमर, कोकिल, मयूर आदिका शब्दले गुंजायमान यस्तो वनमा पुग्दा परैबाट कोही अप्सराहरूले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरिरहेका देखेर डोलेहरूले–हे महारानी! हामीलाई भोक लाग्यो। त्यहाँ पर केही पाए खाएर आउँछौं। हजुर एक छिन यहीं विश्राम गर्नुहोस् भनेर पर्धानीले डोलि अड्याई चन्द्रावतीलाई त्यहीं छाडेर त्यो पर के रहेछ भनी हेर्न गए र अप्सराहरूका नगीच पुगेर तिमीहरू को हौ? कहाँबाट आयौ? कुन देवताको पूजन गरेको? भनी सोधे। यति डोलेहरूले सोधेपछि अप्सराहरू भन्दछन्–हे मनुष्य हो! यी स्वस्थानी परमेश्वरी हुन्। यिनैको पूजा गरेका हौं। हामी स्वर्गका अप्सरा हौं भने। तिनका कुरा सुनेर–यो व्रत हामीहरूले पनि गर्न हुन्छ कि?

भनी सोधेपछि अप्सराले 'हुन्छ' भनेपछि भारवाहकले

अप्सराहरूको संसर्गमा डोलेहरूले स्वस्थानीको पूजा गरेको

मनमा हर्ष मानी–हामीसित सामग्री केही पनि छैन, हजुरहरूको संसर्गमा पूजा गराउनु हवस् भने। अप्सराहरूले आफ्ना संसर्गमा पूजा गराए। अर्काको भारी बोकेर ज्याला पाएको द्रव्य भेटी चढाए। पूजा सकेर प्रसाद झिकेर अप्सराहरूले डोलेहरूलाई भने–हे मनुष्य हो! जसले स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर्ला, कथा सुन्ला वा उनको महिमाको पुस्तक घरमा राख्ला त्यसका समस्त पाप र दुःख-दरिद्रता, शोक नाश भएर जाला र देह त्यागेपछि दिव्य देह पाई कैलाशमा बस्न जाला। बाटो लागेका तिमीहरूले अत्यन्त श्रद्धा-भक्ति साथ व्रत गर्‍यौ। धन्य रहेछौ भनी अप्सराहरू स्वर्ग गएपछि डोलेहरू फर्केर आई चन्द्रावती महारानी भएको स्थानमा हाजिर हुँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां चन्द्रावतीलावण्यदेशगमनंनाम षड्विंशोऽध्यायः॥२६।

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि डोलेहरूले भने–हे महारानी! त्यहाँ स्वर्गका अप्सराहरूलाई स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर्न लागेका देखेर उनैका संसर्गमा हामी पनि पूजा गर्न लाग्द। केही विलम्ब भयो क्षमा गर्नु होला। हजुरलाई पनि स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद ल्याइदिएका छौं, लिनुहवस्। तिनका यस्ता कुरा सुनी चन्द्रावती क्रोधित भई राता–राता आँखा पारेर दाह्रा किटी नागले झैं निःश्वास फेरी सुस्केरा हाली मत्ता हात्ती रिसाए झैं ठूलो स्वरले गर्जेर–हे पापिष्ट डोले हो! मलाई यस्तो जंगलमा एक्लै छाडी व्रत गर्न लाग्यौ। के सेवकको धर्म यही हो? त्यस व्रतले तिमीहरूलाई खान दिन्छ कि? मैले त स्वस्थानी भनेको नाम पनि सुनेकी छैन। कहाँकी देवी हो? के गर्न सक्तछे? तिमीहरूले मलाई हेलाँ गरेर नटेरेको हो। वनमा भयौ र नभए तिमीहरूलाई अवश्य मार्ने थिएँ! म कहिले पुगौं भनेर हत्पताई आएकी मलाई तिमीहरूले विलम्ब गरिदियौ। अपराधीमा पनि ठूलो अपराधी तिमीहरू जस्ता व्यक्तिलाई नै भन्छन्। यति भन्दै वानर उफ्रे झैं उफ्री डोलेका हातबाट श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद खोसेर थुः थुः गरी थुकी खुट्टाले कुल्चेर फालिदिइन्। फेरि यसै गरौला कि चाँडै लैजाओ भनिन्। तब बिचरा डोलेहरू डराई केही बोल्न नसकी आँसूका धारा बगाउँदै मनले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीलाई सम्झी

चुपचाप डोली बोकेर हिंडे। लावण्यदेशको नगीचै 'शाली' नामकी नदी थिइन्। त्यहाँ पुगेर आधा नदी तरेपछि स्वस्थानी परमेश्वरीको निन्दा गरेकी हुनाले

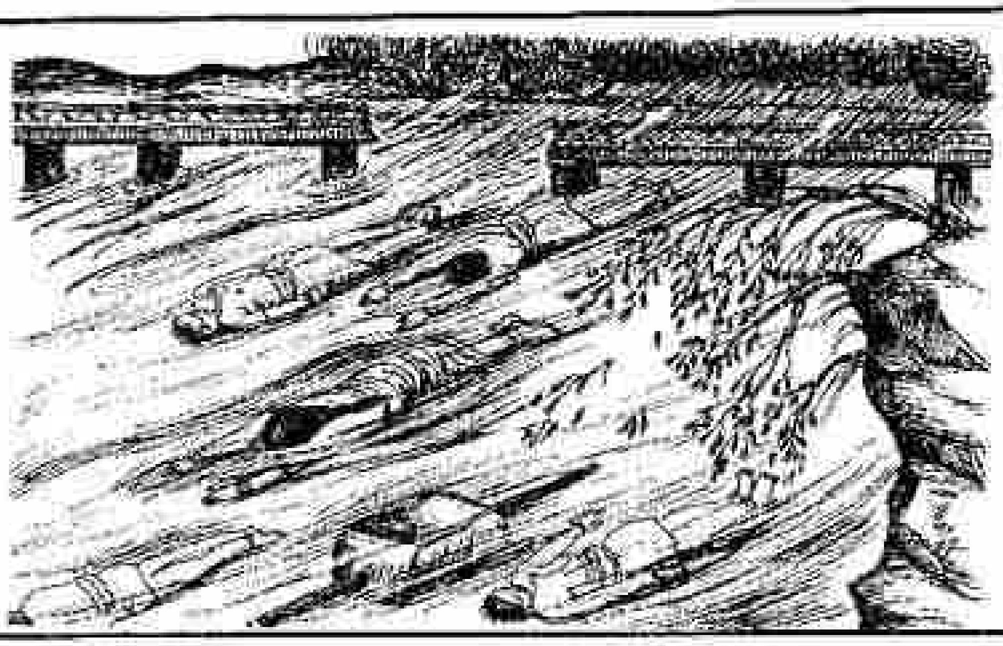

चन्द्रावती शालि नदीमा :पारिन् डोलेहरू स्वर्ग गएका

अकस्मात चाँदनी टाँगे झैं मेघ उठेर मुसलधारे पानी पऱ्यो। अनि ठूलो हुरी आयो र चन्द्रावती शालीनदीमा डोलीबाट लडिन्। डोलेहरू श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले पक्षीरूप भई कैलासमा गएर आनन्दले रहे।

हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि चन्द्रावती ब्राह्मणी महापातकी भएर जलभित्र पडिरहिन्। जुन दिन चन्द्रावती शालीनदीमा खसिथिन्, त्यसै दिनदेखि शालीनदी बगिनन्, स्थिर भइरहिन्। माझीहरूले देखेर–यो के आश्चर्य भयो, यस नदीमा ग्राह आएर बस्यो कि वा कहीं कुनै यज्ञमा उत्पात हुन लाग्यो र यस्तो भयो। यो राजालाई सुनाऊँ भनी नवराज राजाकहाँ गई बिन्ती गरे–हे महाराज!

शालीनदी बगिनन्, स्थिर भएकी छन्। यस्तो भएको हामीले आजसम्म सुनेका पनि थिएनौं, तर आज प्रत्यक्ष देखियो, आश्चर्य भयो। विचार गरिबक्सियोस्। माझीहरूको यस्ता कुरा सुनी नवराज राजाले मन्त्रीलाई डाकी सारा कुरा बताई प्रजाहरू समेत शालीनदीमा गएर माझीहरूलाई जल भित्र केही छ कि जाल हालेर हेर भनी अन्हाए। माझीले जाल हालेर हेर्दा चन्द्रावती जालमा अल्झेर पानीको बाहिर आइन्, तर ती कस्ती भएकी थिइन् भने शरीरमा कुष्ठी भएर हात-पाउ झरेकी, चेत हराएकी, हिलोले छोपिई मूढो जस्तै भइरहेकी हुनाले यो के वस्तु हो भन्ने ठम्याउन नसकेर नदीको किनारमा मिल्काए र हे महाराज! हामीले केही पनि पाउन सकेनौं भनी बिन्ती गरे। अनि नवराजले- हे गंगे। तिमी किन स्थिर भइरहेकी छौ? मैले बुझ्न सकिन। मदेखि प्रसन्न हौ, भनेर नवरत्न पारो सहित गाईको दूधले अर्घ्य दिए। राजाले अर्घ्य दिनासाथ शालीनदी बगिन्। त्यो देखेर आश्चर्य मान्दै प्रजा सहित नवराज राजा दर्बार फर्के। त्यसपछि चन्द्रावती ब्राह्मणी कस्ती भइरहिन् भने-क्षणमा मूर्च्छा, क्षणमा चेष्टा, क्षण-क्षणमा भोक प्यास आदिका अनेक कष्ट पाई मूढो झैं शालीनदीको तटमा रहिन्। एक दिन साह्रै भोक लाग्यो र खाने वस्तु केही नपाऊँदा माटो खान्छु भनेर हातमा लिइन्, त्यो माटो ढुंगा भयो, ढुंगा पनि खान खोज्दा हाड़ भयो, हाड पनि खान खोज्दा

खरानी भयो र खरानी पनि खान खोज्दा ठूलो हुरी आएर उडाई लग्यो। श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको निन्दा गरेकी हुनाले शीत, ताप, भोक प्यासबाट हुने अनेक दुःख खपिरहिन्।

त्यसपछि अग्निपुरका कपिल नामका दुइ भाई ब्राह्मण नवराज राजाको निमंत्रणमा जान भनी त्यतैबाट आए। तिन्लाई देखेर चन्द्रावतीले–तिमीहरू को हौ? कहाँ जान लागेका? भनेर सोधिन्। तिनले भने–हामी कपिल नामका ब्राह्मण हौं। लावण्यदेशका नवराज राजाको ब्राह्मण भोजनको निमंत्रणमा जान लागेका। चन्द्रवतीले भनिन्–हे ब्राह्मण हो! मैले कती दिनदेखि केही पनि खान पाएकी छैन। तिमीहरू भोजनमा जाने भए मलाई पनि केही मागेर ल्याइदिए पुण्य होला। म असहाय अनाथ माथि दया गर। तब ती ब्राह्मणहरूले भने–हे पापिनी! अहिले हामी यसै हुन्छ भन्न सक्तैनौं किन भने राजाको महलमा के कसो हुन्छ भन्न सकिन्न। फेरि हामी ब्राह्मणले ल्याउन हुने वस्तु दिए त ल्याउँला ल्याउन नहुने वस्तु दिए भने कसो गर्ने। अतः तँ आशा गरेर नबसेस्। यति भनेर ती दुवै भाई लावण्य–देश गए। नवराज राजाले डाकेका सबै ब्राह्मणलाई यथेच्छ भोजन गराई दक्षिणा दिए। सबैजना राजालाई आशिर्वाद दिई प्रसन्न मनले आफाफ्ना घर गए। ती अग्निपुरका कपिल ब्राह्मण अघिका कुरा सम्झेर यसै जाऊँ भने पापिनी आशा गरिरहेकी होली! मागौं भने

कसरी मागौं? 'लोभी' भन्दछन् कि भनेर केही भन्न नसकी भोजन गरेको स्थानमा कहिले जाने कहिले आउने गर्न लागे। तिनको गति गोमा राजमाताले देखेर भण्डारेलाई भनिन्–हे भण्डारे हो! ती दुवै ब्राह्मणले खान पाएनन् कि सन्तुष्ट भएनन् र हो कि, किन घुम्दैछन् सोध। अनि भण्डारले तिनको नगीच गएर सोधे–हे ब्राह्मण हो! तिमीहरूले खान पाएनौ कि तृप्त भएनौ? इच्छा भए फेरि भोजन गर। अनि ब्राह्मण भन्दछन्–हे भण्डारे! हामीले इच्छापूर्वक भोजन गर्‍यौं, सन्तुष्ट पनि भयौं तर हामी आउँदा शालीनदीका तटमा कुष्ठरोग भई हात-पाउ खसेकी कोही स्त्रीले देखी र कहाँ जान्छौं भनी सोधी! हामीले राजाको ब्राह्मण भोजनमा जान्छौ भन्दा तिमीहरू भोजनमा जाने भए मलाई पनि केही मागेर ल्याइदिए। कति दिन देखि खाएकी छैन भनेकी थिई। अतः अब यसै जाउँ भने त्यो पापिनी आशा गरिरहेकी होली, केही लगिदिउँ भने कसरी मागौं भन्ने संकोचले यता-उता हिंडेका हौं। त्यो कुरा भण्डारेले राजमातालाई सुनाए। अनि उनले ती दुई जनाले बोक्न सके जति अन्न दिनु भनिन् र भण्डारेहरू भण्डारमा राखेको वस्तु लिन जाँदा राजाको सम्पूर्ण भण्डार नै सुक्यो। दिने जस्तो वस्तु केही पनि नपाई राजमातालाई विन्ती गरे–राखेको स्थानमा कुनै वस्तु पनि छैन, के दिने? त्यति सुनी गोमा आफैं गएर भण्डारमा हेरिन् र दिने वस्तु केही

'पनि नदेखी आफूलाई भनेर पकाइराखेको भात 'यही देओ' भनिन्। भण्डारे त्यो भात लिएर गई ब्राह्मणलाई भन्दछन्–हे ब्राह्मण! त्यसको नाम लिनासाथ राजाको सम्पूर्ण भण्डार नै सुक्यो। यो राजमातालाई पकाइराखेको भात छ, यही लगिदेओ भनी जिम्मा लगाइदिए। ब्राह्मणहरू लाज मान्दै त्यो भात लिएर दरबारबाट निस्के। तिनीहरू जानासाथ राजाको भण्डार पहिले जस्तै भयो। जहाँ-जहाँ जुन-जुन वस्तु राखेको थियो, त्यहीं-त्यहीं देखियो भनी कुमारले अगस्त्यमुनिलाई सुनाउँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां नवराजब्राह्मणभोजनंनाम सप्तविंशोऽध्यायः।।२७।।

✡

अथ अष्टविंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि ती ब्राह्मणहरू भात लिएर चन्द्रावती भएको स्थानमा पुगे। चन्द्रावतीले तिमीहरू आएको देखी मलाई पनि केही ल्याइदियौ कि भनी सोधिन् र ब्राह्मणहरूले भने–'हे पापिनी! तँ अत्यन्त पापिनी रहिछस्। तेरो निम्ति हामीले लज्जित हुनु पऱ्यो। किनकि तँलाई दिन भनी हेर्न जाँदा राजाको भण्डार नै सुक्यो। यति भात रानीलाई भनेर पकाइराखेको रहेछ, ल्याइदिएका छौं, लौले' भनेर सुम्पी दिए। त्यो भात पाउनासाथ चन्द्रावती भोकले व्याकुल भएकी हुनाले तत्काल खान तयार भइन्। अनि ती ब्राह्मणहरूले भने–हे पापिनी! यस्तो अवस्थामा परेर पनि तँलाई धर्मको चेष्टा रहेनछ, मुख धोएर खा, तेरो अवस्था देखेर हामीलाई दया लाग्यो। तँलाई उपदेश दिन्छौ, सुन–निरजंन निराकार रूप श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर। त्यही व्रतको प्रभावले तेरो उद्धार हुनेछ भनी उनीहरू गए। अनि चन्द्रावती बडो कष्टले चार हात-पाउ टेकी मुख धुन शालीनदीमा जाँदा शालीनदीको जल सुक्दै गयो र चन्द्रावती रोई-कराई माथि आएर मुख नधोएरै खान्छु भनी भात हातमा लिनासाथ खरानी भयो, त्यो खरानी पनी खाँउ भन्दा ठूलो बतास आई उडाएर लग्यो। अनि चन्द्रावती काटेको वृक्ष ढले झैं भूमिमा परी मूर्च्छा भइन्। फेरि चेत आयो र मैले कस्तो अपराध

गरिछु भनी अनेक थरिका विषाद गरी दुःखका सिन्धुमा डुबिरहेकी थिइन्।

त्यसको केही दिनपछि पौषशुक्ल पूर्णिमा आयो र स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत आरम्भ गर्न स्वर्गका अप्सराहरू शालीनदीमा स्नान गर्न आए। स्नान गरिसकी सूर्यनारायणलाई अर्घ्य दिई बालुवाको शिवलिंग बनाई महादेवको पूजा गर्न लाग्दा चन्द्रावतीले देखिन् र उनीहरूको नगीच गएर भनिन्–तपाइँहरू देवता हौ कि मनुष्य हौ? म पापिनी कहीं चल्न सक्तिन, कसैले केही दिदैनन्। खान पाउँदिन, मलाई अन्न-दान दिनु हवस्। म के पापले यस्ती भएँ, मेरो कसरी उद्धार होला? यति चन्द्रावतीले भनेको सुनी अप्सरा भन्दछन्– हे पापिनी! हामी स्वर्गका अप्सरा हौं। आज पौषशुक्ल पूर्णिमा हो। श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत प्रारम्भ गर्न यहाँ स्नान गर्न आयौं। तेरो अवस्था देखेर हामीलाई दया लाग्यो। तँ पनि यही व्रत गर, सम्पूर्ण पाप नाश भएर उद्धार होला। यति सुनी चन्द्रावती मनमनै विचार गर्दछिन्–'मैले अरू त केही पाप गरेकी थिइन, डोलेहरूले स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद भनी ल्याइदिएको मैले अहंकारले थुः थुः गरी थुकेर खुट्टाले दली फालिदिएकी थिएँ। मलाई अवश्य त्यही पाप लाग्यो। यहाँ आइपुगेपछि नदी तर्न लाग्दा डोलीबाट लडेथें, ठीक हो। कपिल ब्राह्मणले पनि स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर भन्ने उपदेश दिएका थिए। आज अप्सराहरूले पनि त्यस्तै

भने। श्री स्वस्थानी परमेश्वरी भनेकी ठूली रहिछन्। मनुष्यहरू अभिमानले नाशिंदा रहेछन्। मैले पनि अहंकार गर्दा यस अवस्थामा प्राप्त भएँ। अब म पनि स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर्दछु।' यस्तो निश्चय गरेर अप्सराहरूसित प्रार्थना गरिन्–हे अप्सरा हो! स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत विधि के हो? के–के गर्नु पर्दछ? यो सबै आज्ञा हवस्। यति चन्द्रावतीले भनेको सुनी अप्सरा भन्दछन्–हे पापिनी! आजैदेखि हात–खुट्टाका नङ काटी, स्नान गरी, पवित्र भएर एकभक्त रही एकचित्त गरी महीना दिनसम्म नित्य मध्यान्हकालमा श्री महादेवको पूजा गर्नू। सकेदेखि श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको कथा भन्नु वा सुन्नू, नसके मनले उनैलाई सम्झिरहनू। माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन अष्टोत्तर सय पान, अष्टोत्तर सय अक्षता, अष्टोत्तर सय वेली पुष्प, अष्टोत्तर सय कुड्का सुपारी, अष्टोत्तर सय यज्ञसूत्र र अष्टोत्तर सय रोटी तथा जात–जातका फूल र नैवेद्यहरू तयार पारी आर्सीमाॐकार लेखी गंगाजलले स्नान गराउनू, माला पहिराई धूप, दीप, नैवेद्य, फल–फूल र कस्तूरी मेवा मिष्ठान्न, वस्त्र भेटी चढाउनु। अनि एकचित्त भएर स्वस्थानी परमेश्वरीको स्तोत्र–पाठ–जप–ध्यान गर्नु र अर्घ्य दिनु–हे इश्वरी! भनेर मनले इच्छित वर माग्नु, अनि प्रसाद झिक्नु र अष्टोत्तर सयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ यज्ञसूत्र, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुन समेत आफ्ना पुरुषलाई दिनु पुरुष नभए छोरालाई दिनु,

छोरा पनि न भए मीत छोरालाई दिनु, मीतछोरा पनि नभए मेरो अमुक कामना सिद्ध हवस् भनी गंगामा बगाउनु, सय रोटी आफूले फलाहार गर्नु, रात्रिमा जाग्राम बस्नु। यति गरिसकेपछि तेरो सम्पूर्ण पाप नाश होला। हे पापिनी! यसमा अन्यथा नमानेस्। अब हामीहरू जान्छौ भनी अप्सराहरू स्वर्ग गए। त्यसपछि चन्द्रावतीले अप्सराहरूकों उपदेश अनुसार शालीनदीमा स्नान गरी एकभक्त रही एकचित्त गरी स्वस्थानी परमेश्वरीलाई मनले सम्झिरहिन्। यही क्रमले व्रत गर्दा चन्द्रावतीको पाप घट्तै गयो। शरीरको कुष्ठ रोग पनि निको हुँदै गयो र दिव्य शरीर भएर आयो। महीना दिन पूरा भयो र माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन समस्त सामग्री तयार पारी अप्सराहरू स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गर्न फेरि शालीनदीमा स्नान गर्न आए। चन्द्रावतीले देखिन् र उनको नगीचै गई–हे अप्सराहरू हो! तपाइहरूको आज्ञाले पौषशुक्ल पूर्णिमादेखि नित्य स्नान गरेर एकभक्त रही नित्य मध्यान्हकालमा श्री महादेवको पूजा गर्दछु। अब व्रत पूर्ण गर्न सामग्री केही पनि छैन, कसो गरूँ भनिन् र अफ्सराहरू भन्दछन्–हे पापिनी! केही पनि छैन भने शालीनदीबाट बालुवा ल्याई सामग्री तुल्याई हामीहरूको संसर्गमा पूजा गर। यति सुनी चन्द्रावतीले हवस् भनी शालीनदीको बालुवा ल्याई सामग्री तुल्याइन्। श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले चन्द्रावतीले

तुल्याएको (मनले चिताएको) बालुवाको सामग्रीहरू

चन्द्रावतीले अप्सराहरूको उपदेशले व्रत गरेकी र बालुनाको सामग्री सिद्ध भएको

सिद्ध भई तयार भयो। त्यो देखेर चन्द्रावती मनमा आनन्द मानी धन्य, धन्य, स्वस्थानी परमेश्वरी! भन्दै अप्सराहरूलाई बालुवाको सामग्री सिद्ध भएको कुरा सुनाइन्। उनीहरूले पनि बालुवाको सामग्री सिद्ध भएको र तिनको दिव्य शरीर भएको देखेर आश्चर्य मान्दै भने–हे सुन्दरी! हामी आजसम्म तँलाई पापिनी भन्दथ्यौं तर आजदेखि तेरो नाम 'पुण्यवती' भयो भनेर आफ्नू संसर्गमा व्रत गराए। चन्द्रावतीले पूजा गरिसकी अर्घ्य लिई स्तुति गर्न लागिन्–हे जगदीश्वरी! अघि मैले अहंकार गरेर हजुरको निन्दा गरेको अपराध क्षमा गर्नुहवस्। हे ईश्वरी! सम्पूर्ण प्राणीका हृदयमा बसी पाप-पुण्यकी साक्षी भइरहेकी यस्ती हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार! हे परमेश्वरी! एक मूर्तिले त्रिमूर्ति ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर भइरहेकी यस्ती हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार। हे

भगवती! पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश यी पाँच पनि हजुर, देवताकी देवता पनी हजुर, अति स्थूल र अति सूक्ष्म पनि हजुर यस्ती त्रैलोक्यकी अधिपति हजुरलाई कोटि–कोटि नमस्कार! हे ईश्वरी! हजुरको स्तुति गर्न–शेष र शारदाले नसकेको म कसरी सक्दछु? म पापिनीको पूजाले प्रसन्न भई मलाई यस घोर कष्टबाट पार लगाउनु हवस्। यति भनी अर्घ्य दिइन्। तब पूजा समाप्त भयो र अप्सराहरू बिदा भई स्वर्ग गए। अनि चन्द्रावती शालीनदीका किनारामा खरको झुपडी बनाई श्री स्वस्थानी परमेश्वरीलाई मनले सम्झी रात्रिमा जाग्राम बसिन्। प्रातःकाल भयो र शालीनदीमा स्नान गरी अष्टोत्तर सयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुनसमेत लिई– हे ईश्वरी! मेरा स्वामी यहाँ छैनन्, कसलाई दिउँ? मेरा पति नवराजसित चाँडो भेट हवोस् भनी शालीनदीमा बगाइदिइन्। सय रोटी आफूले फलाहार गरिन्। अनि स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतका प्रभावले चन्द्रावतीको पाप, रोग निको भई अघि भन्दा पनि दिव्य देह भयो। त्यो देखेर मनमा आनन्द मान्दै धन्य स्वस्थानी परमेश्वरी भनी बारम्बार प्रणाम गर्दी भइन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां चन्द्रावतीव्रतकृतंनाम अष्टविंशोऽध्यायः।।२८।।

✡

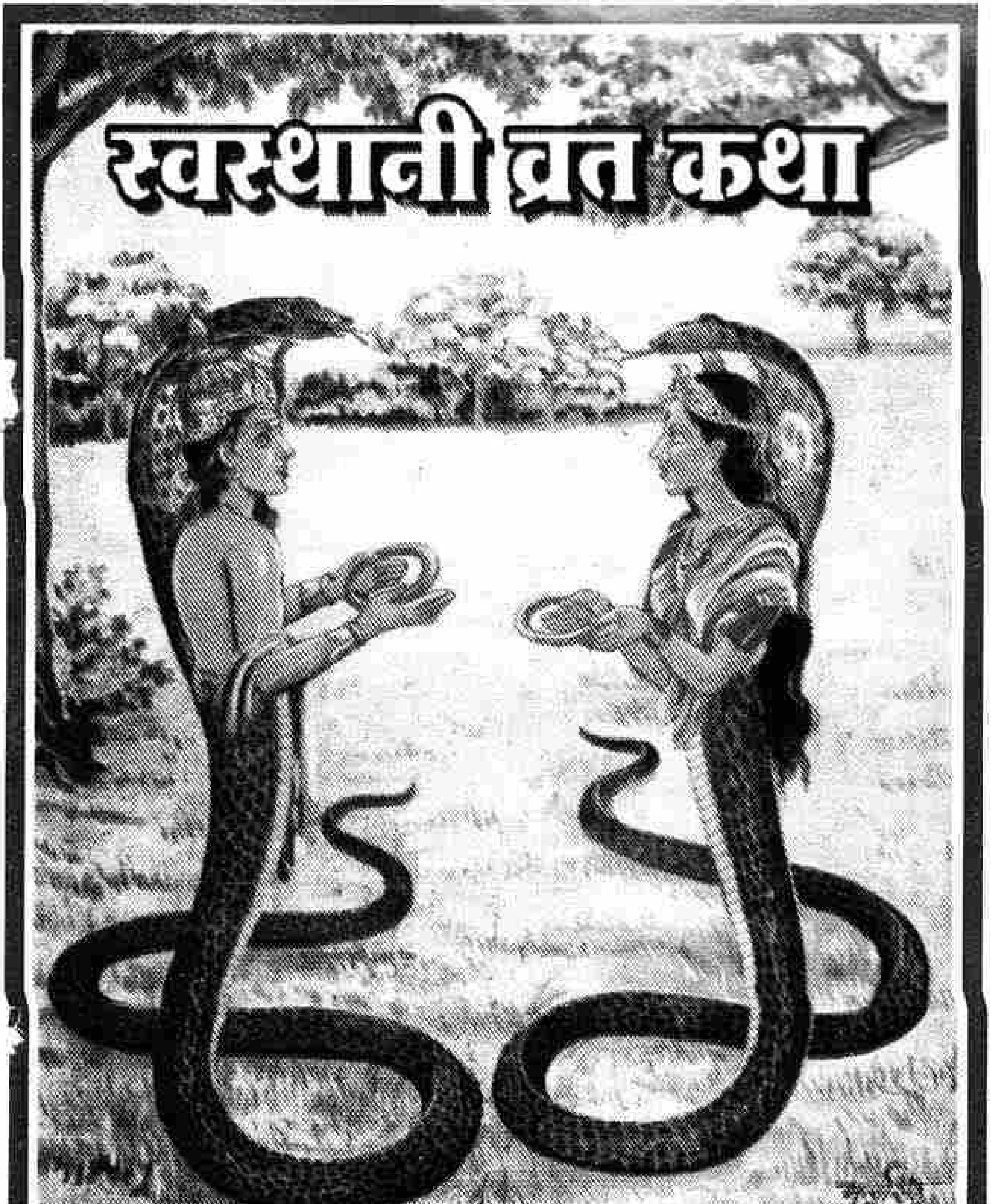
स्वस्थानी व्रत कथा
दुर्गा साहित्य भण्डार, वाराणसी

अथ एकोनत्रिंशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यहाँपछि चन्द्रावतीले बगाएका आठ रोटीमा चार रोटी नागिनीले पाएर हातमा लिई यस्तो अपूर्व रोटी कसले बगाएछ, मेरा पति घर छैनन्। बाह्र वर्ष भयो कहाँ गए, पत्ता छैन। उनलाई नख्वाई एक्लै कसरी खाऊँ। उनको खबर गरूँ अनि दुई-दुई रोटी बाँडेर खाउँला भनी गण्डकी नदी, नाला सबै स्थानमा खबर गर्दै गइन्। तिनै आठ रोटी मध्ये चार रोटी नागले पाएर कस्तो अपूर्व रोटी पाएँ। यो मेरी स्त्रीलाई नख्वाई एक्लै कसरी खाऊँ! म परदेश हिंडको पनि बाह्र वर्ष भयो। अब घर गई दुई-दुई रोटी बाँडेर खाउँला भनी घर जान लाग्दा शालीनदी र समुद्रको दोभानमा स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद स्वरूप त्यो रोटीको प्रतापले नाग र नागिनीको भेट भयो। अनि नागिनीले प्रसन्न भएर भनिन्–हे स्वामी! मलाई एक्ली छाडेर यतिका दिन

अपूर्व रोटीको प्रभावले नाग-नागिनीको भेट भएको

सम्म कहाँ जानुभएको थियो? मेरो भाग्यले आज तपाईंको दर्शन पाएँ। कसैले बगाएको यो चार रोटी पाएँ। त्यो तपाईंलाई नख्वाई एक्लै कसरी खाऊँ, दुई-दुई बाँडेर खाऊँला भनी गण्डकी, नदी, नाला सबैतिर खोज्दै हिंडेकी हुँ। बल्ल संतोष भयो, लौ खानुहोस् भनी आफूसित भएको चार रोटीमा दुई रोटी दिइन्। अनि नाग भन्दछन्-हे स्त्री! त्यस्तै चार रोटी मैले पनि पाएको छु, तिमीलाई नख्वाई एक्लै कसरी खाऊँ! दुई-दुई रोटी बाँडेर खाउँला, घर जाऊँ भनेर आएँ। तिम्रो मुख देखेर सन्तोष भयो, लौ खाऊ, भनेर आफूले पाएका चार रोटीमा दुइ रोटी दिए। दुवै स्त्री-पुरुषले खाइसकेर नागिनी नागका काखमा बसी आनन्दले रहे। तब नाग भन्दछन्-हे स्त्री! बाह्र वर्षसम्म हामीहरूको भेट नभएको यसै रोटीको प्रभावले भेट भयो। जसले यो रोटी बगायो, त्यसको भोलिकै दिनमा इच्छा सिद्धि हवस्, लक्ष्मी प्राप्त हऊन् र शत्रु नश हउन् भनेर अनेक आशिर्वाद दिए। अनि नागिनी भन्दछिन्-हे स्वामी! म पनि त्यसलाई आशिष दिन्छु-जसले यी रोटीहरू बगायो, त्यसलाई नवग्रहले पीडा नगरून्। राज्यलक्ष्मी त्यसका वशमा रहुन्। फेरि हामी जस्तै पति-पत्नी छुट्टिएका भए पनि चाँडै भेट हवस् भनेर अनेक आशिर्वाद दिइन्। यसरी आशिर्वाद दिएर नाग-नागिनी आफ्ना आश्रममा गए। त्यसपछि लावण्यदेशका मानिसहरू शालीनदीमा स्नान गर्न जाँदा त्यस्ता किसिमले बसेकी चन्द्रावतीलाई देखेर सोधे-'तिमी देवकन्या, विद्याधर-कन्या अथवा स्वर्गकी अप्सरा

रम्भा, तिलोत्तमा को हौ? यहाँ एक्लै किन बसेकी?' यति लोकहरूले भनेको सुनी चन्द्रावती भन्दछिन्– हे लोक हो! म देवकन्या वा स्वर्गकी अप्सरा होइन। म वरुणपुरका अग्निस्वामीकी छोरी चन्द्रावती हूँ। गोमा ब्राह्मणीका पुत्र नवराजकी पत्नी हुँ। हिजो स्वर्गका अप्सराहरू यहाँ आई श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरेर स्वर्ग गए। मैले पनि उनैका संसर्गमा श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरेर राति जाग्राम गरें भनिन् र लावण्यदेशका लोकहरूले आश्चर्य मानेर गोमा ब्राह्मणीका पुत्र नवराज त हाम्रो देशका राजा भएका छन्। यो कुरा के कसो हो, राजालाई भन्नु पर्दछ भन्ने सल्लाह गरी नवराज राजाकहाँ गई–हे महाराज! भनी चन्द्रावतीले भनेको सारा कुरा सुनाए। ती शालीनदीको तटमा बसिरहेकै छन्, हुन् कि होइनन् विचार गरिबक्सियोस्। यति लोकले भनेको सुनी नवराज राजाले आफ्नी पत्नी चन्द्रावतीलाई सम्झे। अनि हे लोक हो! तिमीहरूले उचित कुरा भन्यौ। चन्द्रावती मेरी पत्नी हो। राज्यको कार्यभारले उसलाई बिर्सिरहेको थिएँ। अब तिमीहरू सबै जना गई डाकेर ल्याओ भनी उत्तम वस्त्र अलंकारहरू पठाई दिए। अनि मन्त्रीलाई डाकेर भने–हे मन्त्री! मेरी स्त्री चन्द्रावती शालीनदीका तीरमा आएर बसेकी रहिछ। ऐल्हे, लावण्यदेशका लोकहरू नाना वस्त्र अलंकार पहिरी नाच, गीत, वाद्य गरेर लिन जाउन्, छिटै पठाऊ। म पनि परसम्म लिन आउँला, हात्ती, घोडा, रथ, पैदल सेना आदि तयार गर भनी आज्ञा दिए। मन्त्रीले 'हुन्छ' भनेर पूरा शहरमा झ्याली पिटाई सारा प्रजाहरू

पछि लगाई आफू पनि गए। सबै चन्द्रावतीकहाँ पुगेर प्रणाम गरी-हे महारानी! नवराज राजाले हजुरलाई लिन पठाएर हामीहरू आयौं। यो पालकी र वस्त्राभूषण ल्याएको छ, पहिरेर छिटै जाऊँ भने। तब चन्द्रावतीले आफ्ना पति नवराजलाई सम्झेर-हे स्वस्थानी परमेश्वरी! मेरा पति नवराजसित चाँडै भेट हवस् भनेर हिजो व्रत गरें, आज भेट हुन लाग्यो। हे ईश्वरी! हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार छ। म पापिनी नाम भएर दुःखका सिन्धुमा डुबिरहेकीलाई कष्टबाट पार गर्नुभयो। हे लोकेश्वरी! हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार छ। हे भगवती! हजुरका कृपाले ब्रह्माले चौध भुवन सृष्टि गरे। यस्ती हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार! हे जगदीश्वरी! हजुरको दयाले म पनि लावण्यदेशकी रानी हुन आँटें भनी बहुतै प्रसन्न भई वस्त्रालंकार पहिरी पालकीमा बसी समस्त प्रजाहरू समेत भई लावण्यदेश गइन्। नगर बाहिर पुगेपछि लावण्यदेशका स्त्रीहरूले थाहा पाई हतपत गरेर कसैले पाकिसकेको भात छाडेर निस्के, कसैले खाँदा-खाँदै हात पनि नधोई निस्के, कसैले छोरा-छोरी रुवाउँदै निस्के। अगाडि पुग्न र पहिले दगुर्दा कसैका हात र कसैका खुट्टा भाँचिए। यसरी नवराज राजाले चन्द्रावतीलाई अनेक मंगल-यात्रा गर्दै दरबारमा लै जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां चन्द्रावतीपतिगृहगमनंनाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः।।२९।।

✡

अथ त्रिंशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! तिमी ध्यानपूर्वक सुन–त्यसपछि चन्द्रावतीले गोमा रानी र आफ्ना पति नवराज राजालाई प्रणाम गरिन् र नवराजले सम्मानसाथ बसालेर चन्द्रावतीलाई सोधे–हे स्त्री! मैले तिम्रो मुख नदेखेको आज यतिका वर्ष भइसक्यो। फेरि तिमीलाई ल्याउन भनी डोलेहरू पठाएको थिएँ, ती डोले पनि आजसम्म फर्केर यहाँ आएनन्। तिमीले पनि आउन धेरै विलम्ब गर्‍यौ? म राजा भएको तिमीले थाहा पाइनौ कि? मैले त राज्यको कार्यभारले तिमीलाई बिर्सिराखेको थिएँ। फेरि शालीनदीको तटमा आएर एक्लै किन बसेकी। मलाई त लावण्यदेशका प्रजागणले भनेर थाहा पाएँ। फेरि तिमी पनि पहिले जस्ती छैनौ अत्यन्त तेजवती भइछौ। आफ्नू सबै वृत्तान्त सुनाऊ। यति आफ्ना स्वामी नवराज राजाले सोधेपछि प्रसन्न भएकी चन्द्रावती भन्न लागिन्–हे स्वामी! म माइतमै बसिरहेकी थिएँ। हजुरले डोले पठाउनु भएछ। उनै द्वारा हजुर राजा भएको समाचार पाएकी हुँ र माता-पितासित बिदा मागी डोलीमा बसेर कहिले हजुरको दर्शन होला भनी हत्पताइरहेकी थिएँ। संयोगले त्यस दिन माघशुक्ल पूर्णिमा रहेछ र यहाँ आउने बाटोमा यौटा ठूलो जंगल रहेछ, त्यहाँ स्वर्गबाट अप्सराहरू आई श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर्न लागेका डोलेहरूले

देखेछन् र डोली अड्याई हामीलाई भोक लाग्यो त्यहाँ पर केही पाए खाएर आउँछौ, तपाइँ एक छिन यहीं बस्नु हवस् भनी मलाई वनमा एक्लै छाडी अप्सराहरूले व्रत गरेको स्थानमा गई उनीहरूको संसर्गमा पूजा गरेर प्रसाद लिई मनेर आई प्रसाद दिए। त्यसबेला मलाई अहंकारले छोप्यो र डोलीबाट वर्ली डोलेहरूका हातबाट प्रसाद खोसी थुःथुः गरी थुकेर खुट्टाले कुल्ची मिल्काइ दिएँ र डोलेहरूलाई बेसरी हप्काई छिटो लैजाओ भन्दै श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको अनेक प्रकारले निन्दा पनि गरें। बिचरा डोलेहरू डरले बोल्न नसकी चुपचाप डोली बोकेर त्यहाँबाट हिंडे। शालीनदीमा आइपुगेपछि पुल द्वारा पारी तर्न लाग्दा अकस्मात् चँदुवा टाँगेजस्तै मेघ उठेर ठूलो पानीका साथै भयंकर हुरी पनि आयो र म डोलीबाट लडी शालीनदीमा परें। डोलेहरूको के गति भयो, केही पनि थाहा पाउन सकिन। मेरो शरीर कहिले मूर्च्छा हुने र कहिले चेत आउने भयो। म यस्ती हुँ भन्ने पनि सुद्धि हरायो। नदीकै तटमा पडिरहें। निकै दिनपछि कपिल नामका दुई ब्राह्मण त्यतैबाट आए। मैले कहाँ जान लागेका भनी सोधें र तिनले राजाको ब्राह्मण भोजनमा जान लागेका भनेपछि मैले त्यसो भए मलाई पनि केही मागेर ल्याइदेओ भनें। तिनीहरू भोजन गरेर घर फर्कन लाग्दा फेरि आए–र हे पापिनी! तेरो निम्ति

हामीले लज्जित हुनु पऱ्यो। तेरो नाम लिनासाथ राजाको भण्डार नै सुक्यो। रानीलाई खान भनेर पकाइराखेको भात रहेछ, त्यही ल्याई दिएका छौं भनी मलाई पातमा भात दिए। भोकले आत्तिइरहेकी हुनाले मुख पनि नधोई खान तयार भएँ। त्यो देखेर ती ब्राह्मणले भने–हे पापिनी! यस्तो अवस्थामा परेर पनि तँलाई धर्मको चेष्टा रहेनछ। तेरो अवस्था देखेर हामीलाई दया लाग्यो। मुख धोएर खा। अनि स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरे तेरो समस्त पाप, रोग नाश हुनेछ भनी ती ब्राह्मण घर गए। अनि म मुख धुन शालीनदीमा जाँदा नदीको जल सुक्कै गयो। त्यो देखेर म माथि आई मुख न धोएरै खान तयार भएँ र भात खरानी भयो, खरानी पनि खान खोज्दा ठूलो हुरी आएर उडाई लग्यो। अनि म नाना तरहको शोक गरी रोई–कराई भोक–प्यास सहेर ठूलो कष्टले दिन काटि रहें। त्यही क्रमले रहँदा बस्ता पौषशुक्ल पूर्णिमा आयो र स्वर्गबाट स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत आरम्भ गर्न अप्सराहरू शालीनदीमा आएर मैले देखें। अनि चार–हात–पाउ टेकेर गई तिमीहरू को हौ? केही खानेकुरा भए मलाई देओ, पुण्य होला। म के पापले यस्ती भएँ? भन्दा उनीहरूले भने–हामी इन्द्रका अप्सरा हौं, श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत आरम्भ गर्न यहाँ शालीनदीमा स्नान गर्न आएका हौं। हे पापिनी! तेरो अवस्था देख्दा

हामीलाई दया लाग्यो। तँ श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको

नवराज राजा, लावण्यवती रानी, गोमा ब्राह्मणी र चन्द्रावतीले आफाफ्नू कथा सुनाएका

व्रत गर। त्यसैको प्रभावले तेरो सारा पाप नाश होला र यो दुःखको सिन्धुबाट पार होलिस्। अनि मैले भनें–म यस्तो स्थितिमा परेकी पापिनीले त्यो व्रत कसरी गर्नेछु? सामग्री को देला? के–के चाहिन्छ? मेरो कुरा सुनी तिनीहरूले व्रतविधि बताई स्वर्ग गए। मैले पनि उनैहरूको उपदेश अनुसार पौषशुक्ल पूर्णिमाको दिनदेखि स्नान गरी एकभक्त रही, एक चित्त गरी महीना दिनसम्म नित्य मध्यान्हकालमा श्री महादेवको पूजा गरिरहें। महीना दिन भयो र माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन आयो र श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत पूर्ण गर्न अप्सराहरू फेरि त्यहीं आए। हे स्वामी! महीना दिनमै श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले मेरो कुष्ठ रोग पनि निको भयो, हात–खुट्टा पनि पहिले

जस्तै भए र अप्सराहरूसित भनें–हे अप्सरा हो! तिमीहरूको उपदेशले पौषशुक्ल पूर्णिमादेखि व्रत प्रारम्भ गरेकी छु, महीना दिन भयो। अब श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गर्न मसँग केही सामग्री छैन, कसरी गर्ने भन्दा अप्सराहरूले भने–सामग्री नभए नदीबाट बालुवा ल्याई सामग्री तुल्या। अनि मैले शालीनदीबाट बालुवा ल्याई सामग्रीको कल्पना गरें र त्यो सामग्री सिद्ध भयो अर्थात् मैले जे–जे कल्पना गरेकी थिएँ, त्यो–त्यो सबै सिद्ध भएको देखेर अप्सराहरू प्रसन्न भई हे सुन्दरी! आजसम्म तँलाई हामी पापिनी भन्थ्यौं, तर आजदेखि तेरो नाम 'पुण्यवती' भयो भने र सोही सामग्रीले मैले तिनै अप्सराहरूको संसर्गमा व्रत गरें। सम्पूर्ण व्रत पूरा गरेर उनीहरू स्वर्ग गए। अनि श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद अष्टोत्तर सयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ पुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी, यज्ञसूत्र र सगुन समेत दिन हजुर सामुन्ने नहुनाले मैले गंगाजीमा, मेरा स्वामीसित छिटै भेट होस् भनी बगाइ दिएँ। प्रातःकाल भयो र शालीनदीमा स्नान गरी अब माइत जान्छु भनी तयार भइसकेकी थिएँ, र लोकहरू लिन आए। हे स्वामी! मैले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको अपमान र निन्दा गरेको पापले त्यस्ती भएर पनि फेरि उनैको कृपाले र कपिल ब्राह्मण एवं अप्सराहरूको उपदेशले म यस्ती भएर आज हजुरको

दर्शन गर्न पाएँ। श्री स्वस्थानी परमेश्वरी भन्दा ठूलो अर्को कुनै पनि देवता त्रिलोकमा छैनन् भन्ने मेरो मनमा निश्चय भयो। समस्त व्रतहरूको पनि व्रत, सम्पूर्ण तीर्थको पनि तीर्थ, धर्मको पनि धर्म, कालको पनि काल र देवताको पनि देवता यस्ती जगदीश्वरीलाई मेरो कोटि–कोटि नमस्कार छ भनी चन्द्रावतीले बारम्बार दण्डवत् प्रणाम गर्दी भइन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या–व्रतकथायां चन्द्रावतीस्ववृत्तान्तकथनंनाम त्रिंशोऽध्यायः।।३०।।

✡

अथ एकत्रिंशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! ध्यान पूर्वक सुन–चन्द्रावती पुत्र–वधुले आफ्नू कष्ट र त्यसबाट उद्धार भएको सारा वृत्तान्त वर्णन गरेको सुनी मनमनै अत्यन्त प्रसन्न भएकी गोमा ब्राह्मणी–हे स्वस्थानी जगदीश्वरी! भनी हृदयले सम्झन्दै अंजली जोरी भन्न लागिन्! हे चन्द्रावती बुहारी! तिमी धन्य रही छौ! त्यस्तो दुर्दशामा परेर पनि जगदीश्वरी स्वस्थानीको भक्ति गर्न सक्ने तिमी धन्य रहिछौ! अब म पनि आफूले दुःख पाएको र उनै ईश्वरीको करुणाले यस अवस्थामा आइपुगेको यथार्थ वर्णन गर्दछु सुन–तिम्रो पति नवराज आफ्ना पिताको खोजी गर्न हिंडेपछि तिमी पनि माइत गयौ। घरमा म एक्ली हुनाले अर्काको ढीकी–जाँतो गरी धागो काती अनेक दुःख सहेर दिन बिताइरहेकी थिएँ। संयोगले एक दिन सप्तऋषिहरू आए र मैले दुःख पाएको जानी ठूलो करुणा गरी–हे गोमा ब्राह्मणी! श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर, तिम्रो सबै कष्ट नाश होला भनेर व्रतको बिधान समेत बताई गए। ती ऋषिहरूको आतिथ्य गर्न घरमा केही पनि थिएन र चर्खामा रहेको धागोको पान लिन गएँ। म पान लिएर आउँदा ऋषिहरू गइसकेछन्। उनीहरू बसेको पिरका मनि सात ओटा सुनका कौडी छाडेर गएका रहेछन् र मैले पाई त्यही द्रव्यले सबै सामग्री तयार पारेर पौषशुक्ल पूर्णिमाको दिनदेखि श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत प्रारम्भ गरें। अनि महीना दिन अर्थात्

माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन व्रत पूर्ण गरी प्रसाद झिकेर स्वस्थानी परमेश्वरीलाई मनले बराबर सम्झि रहें र र जाग्राम बसें। ईश्वरीको कृपाले त्यही रात्रि तिम्रो स्वामी नवराज आइपुग्यो मलाई बाहिरबाट डाकेको सुनें र तत्काल बाहिर आई डाकेर भित्र लगें। अनि खान पिन दिई 'नवराज! तेरा पिताको के समाचार छ? भनी सोधें र तेरो स्वामी नवराजले मलाई भन्यो– हे माता! मेरा पिता भिक्षा माग्न गएका गंगातटमा पुगेर नित्य पूजा गर्न फल फूल मागे छन्। अनि फल फूल टिप्न वृक्षमा चढेका संयोगले वृक्षको हाँगा भाँचिई लडेर मरे।' यति नवराजले भनेको सुनी म शोक गर्न लागे। अनि नवराजले मलाई शोक चिन्ता नगर्नुहवस् भनी बुझायो र–हे माता! आज यति रातसम्म नसुतेर किन जाग्राम गरेर बसिरहनु भएको? भनी सोध्यो र मैले भनें–हे पुत्र! हे नवराज! श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरें र उनै जगदीश्वरीलाई सम्झेर जाग्राम रहेकी हुँ भनी बुझाएँ। अनी प्रातःकाल भयो र नवराज गंगा–स्नान गर्न गयो। गंगाबाट हरि–हर प्रकट भई– हे नवराज! तेरी माताले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरेकोले हामी प्रसन्न भयौं। लावण्यदेशमा राजा छैनन्। हात्तीलाई राजा रोज्न लगाएको छ। त्यहाँ आउनु, तँलाई अभिषेक दिलाउने छौं, राजा हुनेछस् भनी वरदान दिई अन्तर्धान भएछन् र नवराजले घर आई मलाई सारा वृतान्त सुनायो। अनि मैले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद दिई–हे पुत्र नवराज! हरि–हरको

वरदानले लावण्य देशको राजा बनेस् भनी आशिर्वाद दिएर यहाँ पठाएँ र उनै ईश्वरीको कृपाले यो ऐश्वर्य पाई सुखी भयौ। अब पनि बाचुन्जेलसम्म सधैं श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको कृपाले यसलोकमा सुख सन्तोष र सम्पतिको भोग गरी परलोकमा परमगति कैलासवास होला। यति उपदेश दिई आफ्नू बितेको यथार्थ वर्णन गरिसकी फेरि अरुपनि अर्ति दिन लागिन्–तिमी चन्द्रावती र लावण्यवती दुवै बुहारी सुन–जस्तै सूर्यनारायण नभएको दिन र चन्द्रमा नभएको रात उज्यालो वा शोभित हुँदैन, त्यस्तै प्रत्येक मनुष्यको पनि घरमा असल स्वभाव भएकी पत्नी छैन भने त्यसको घर सप्रन्न। अब मेरो वृद्धावस्था भयो। तिमी दुवै दिदी–बहिनी आपसमा मिलेर यो राज्य–लक्ष्मी थामी मेरो पुत्र नवराज राजाको सेवा चाकरी गरेर बस। यति चन्द्रावती रानीलाई शिक्षा दिई ढुकुटीको साँचो सुम्पि दिइन्। अनि चन्द्रावती

गोमा ब्राह्मणीले चन्द्रावतीलाई ढुकुटीको साँचो सुम्पिदिएकी

रानी र लावण्यवती रानीले पनि–हे माता! हजुरको

तपस्याले हाम्रो स्वामी राजा हुनु भयो। हामी दुवै रानी हुन पायौं। हजुर धन्य हुनहुन्छ भनी आफ्नी सासू गोमा महारानीका चरणमा दण्डवत् प्रणाम गरेर सदैव श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको भक्तिमा चित्त लगाई आपसमा मिलेर नवराज राजाको सेवा गरी राज्यको सुखभोग गर्दै आनन्दपूर्वक रहँदा भए।

कुमारजी भन्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनी! जो मनुष्य श्रद्धा र भक्तिसाथ श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत, पूजा र आराधना गर्ला अथवा कथा सुन्ला, सुनाउला वा उनको महिमा लेखिएको (छापिएको) पुस्तक घरमा राख्ला, त्यसका घरमा दुःख दरिद्रको वास कहिल्यै पनि हुनेछैन। आदित्यादि नवग्रह सदैव प्रसन्न रहेन छन्। अकालमृत्यु कहिले पनि हुने छैन। भूत-प्रेत-पिशाच, डाकिनी, शाकिनी, बेताल, त्रिदोष आदि रोगको भय हुने छैन। चोर, डाका, शत्रु, अग्नि, वनका हिंसक जन्तुको भय हुने छैन र त्यस व्यक्तिका ब्रह्महत्यादि अनेक घोर पाप नष्ट भई यस लोकमा सुख, शान्ति र सम्पत्तिको भोग गरी परलोकमा शिवका पार्षद भई कैलास पर्वतमा बस्न पाउने छन्। यति कथा स्कन्द कुमारले अगस्त्य मुनिलाई सुनाए र सोही कथा यहाँ पनि यथामति विस्तार भयो।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां गोमापूर्ववृत्तान्तवर्णनंनाम एकत्रिंशोऽध्यायः।।३१।।

।। श्री स्वस्थानी व्रतकथा समाप्तम् शुभम्।।

श्रीः

कथा सुन्नै सबै श्रोताहरूले नित्यकथा सुन्न थाल्नु भन्दा पहिले चन्दन अक्षता फूल लिएर हात जोर्नु, वक्ता पण्डितले तल लेखिएका श्लोकहरू पढ्नू–

उपनयतु मंगलं वः सकल जगन्मंगलालयः श्रीमान् ।
दिनकर किरण निबोधित नवनलिनदलनिभेक्षणः कृष्णः ।।

काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी शस्यशालिनी ।
देशोऽयं क्षोभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः ।।

अपुत्राः पुत्रिणः सन्तु पुत्रिणः सन्तु पौत्रिणः ।
निर्धनाः सधनाः सन्तु जीवन्तु शरदां शतम् ।।

तत्रैव गंगा यमुना च तत्र गोदावरी सिन्धु सरस्वती च ।
तीर्थानि सर्वाणि वसन्ति तत्र, यत्राच्युतोदार कथा प्रसंगः ।।

या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता ।
या वीणा वरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।।
या ब्रह्माच्युत शंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता ।
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेष जाड्यापहा ।।

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतिस्वभावात् ।
करोमि यद्यत् सकलं परस्मै नारायणायेति समर्पये तत् ।।

श्री स्वस्थानी देव्यार्पणमस्तु।

✡

यति भनिसकेर कथा सुन्ने जति समस्त श्रोताहरूले पुष्पाञ्जलि चढाई दण्डवत् गर्नु र आफाफ्ना मनको इच्छित वरदान माग्नु।

✡

ग्रन्थ समाप्त भयो।

✡